

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE:

JAN SATURKA

**ŠVÉDOVÉ V ČECHÁCH ZA TŘICETILETÉ VÁLKY:
BANEROVO TAŽENÍ DO ČECH V ROCE 1639**

**(THE SWEDES IN THE BOHEMIA DURING THE THIRTY YEARS WAR:
THE MARCH OF BANER TO BOHEMIA IN 1639)**

PRAHA 2010

VEDOUCÍ PRÁCE: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Děkuji vedoucímu mojí bakalářské práce prof. PhDr. Vítu Vlnasovi, Ph.D.
za odborné vedení a cenné připomínky.

OBSAH

Předmluva	5
Předehra	8
Ostrý zlom u Nördlingenu	8
Pražský mír a jeho konsekvence	10
Válka se změnila a posunula do své další fáze	11
Na okraji propasti	12
Situace v Čechách před rokem 1639	14
Rekatolizace a upevňování moci Habsburků	14
Český exil a role saského města Pirny	15
Saský vpád roku 1631	17
Sasko-švédský vpád roku 1634	19
Kvartýry, daně a stav země těsně před vpádem Švédů v roce 1639	20
Banerovo tažení do Čech	22
Nové švédské posily, aneb copak je to za vojáky, kteří roku 1639 přitáhnou do Čech	22
Počátek vlastního švédského tažení	23
Banerovy plány v roce 1639, důvody pro cestu do Čech a historie pokusů „tažení na Vídeň“	25
Obrana českých zemí	26
Vojsko v zemi a tažení na Prahu	28
Zajišťování pozic	31
Pokus o vpád do jižních Čech	34
Švédové v Lužici a ve Slezsku	35
Dlouhodobá nespokojenost s Gallasem, posily císařských a nový vrchní velitel	35
Kritika dopadá i na Banerovu hlavu	38
Konec roku 1639, velká švédská kontribuce a pustošení české země	39
Navrátilci z exilu, podpora osvoboditelů a co se změnilo	42
Důležitá role měst a možnosti jejich obrany	43
O vojsku, o živlu jménem žoldnéři a o severské výjimečnosti	46
Protiofenziva císařských roku 1640	49

Vynucený ústup	49
Švédské posádky zanechané v Čechách	53
Stav země na konci jara 1640	54
Švédové nebo císařští?	56
Události bezprostředně následující po vyhnání Švédů z Čech	58
Kam se poděli Švédové a smrt mazaného válečníka	58
Výsledek švédských akcí z let 1639 až 1641	60
Pár slov závěrem	62
Přílohy	64
Johan Gustavson Baner (1595–1641)	64
Matyáš Gallas (1584–1647)	66
Ottavio Piccolomini (1599–1656)	68
Mapa 1: Švédský vpád do Čech 1639	69
Mapa 2: Švédové obsazují důležité pozice	70
Mapa 3: Hatzfeldův pokus o průlom u Kolína a Švédské řádění na podzim 1639	71
Mapa 4: Protiofenziva císařských v zimě 1640	72
Mapa 5: Švédský ústup z Čech na jaře 1640	73
Rejstřík	74
Seznam použitých edic pramenů	75
Seznam použité literatury	75
Resume: The march of Baner to Bohemia in 1639	78

PŘEDMLUVA

Častou oblastí zkoumání českých historiků v období třicetileté války je zejména stavovské povstání a jeho konsekvence, které byly neodmyslitelně „naší troškou do mlýna“ v tomto konfliktu, a poté dobou velkých tažení ve čtyřicátých letech 17. století, kdy Švédové táhli Moravou, bylo obléháno Brno (1646) i další důležitá místa v českých zemích a událo se snad největší vojenské střetnutí na našem území, bitva u Jankova (1645), která si v dějinách dlouhé války přivlastnila ještě jeden primát, stala se nejkrvavější bitvou tohoto konfliktu. Velkým zájmem historiků i veřejnosti je také obdařeno závěrečné švédské tažení na Prahu, vyplenění malé Strany a Hradčan, odvezení Rudolfínských sbírek a hrdinná obrana Starého a Nového Města Pražského.

Oproti tomu o událostech ve třicátých letech, v době určité postupné krize všech válčících stran, je toho obecně známo pozoruhodně málo. O Banerově tažení v roce 1639 se říká pouze to, jak strašně zemi poplenilo a jak hrozně násilnicky se Švédové v Čechách chovali. Mým cílem tedy bylo vyzkoumat a vypátrat, jak se to všechno seběhlo a proč, a jaké důsledky toto tažení přineslo pro oblast Čech, pro dané období a také v kontextu celé třicetileté války.

Stěžejní literaturou pro mé zkoumání postupu švédského vojska v Čechách byly Rezkovy *Děje Čech a Moravy za panování Ferdinanda III. až do konce třicetileté války*. Jejich vydání je sice již poněkud staršího data a jejich jazyk je trochu archaický, avšak Rezek přímo vychází z důležitého dobového pramene *Theatrum Europeum*, což poctivě doplňuje z dalších pramenných zdrojů, jakými je dochovaná korespondence vysoké české šlechty a úředníků. Dává nám tak ucelený a podrobný obraz dění ve střední Evropě za vlády Ferdinanda III. Habsburského. Jeho pohled se zaměřuje na mocensko-ekonomickou problematiku třicetileté války, respektive její druhé poloviny.

Druhým důležitým zdrojem mi byly dvě edice pramenů, *Prameny k dějinám třicetileté války (Regesta fondu militare)*, svazek VI., které zpravoval Václav Líva na základě dochovaných archiválií zmíněného fondu, a *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia*, konkrétně jejich 6. díl. Obě tyto edice v sobě zahrnují dochovanou oficiální korespondenci vojenských velitelů, stížnosti radních nebo její zestručněný přepis. Byly mi velkým pomocníkem při utváření konečného obrazu se všemi jeho podrobnostmi a zejména

s datací konkrétních událostí. Zde jsem se opřel zejména o vojenské zprávy a rozkazy. Lívovy Prameny navíc nesou přehledný úvod, který dobře shrnuje tu určitou dobu.

Dalším nepostradatelným zdrojem byly městské kroniky a monografie zabývající se vybranými regiony a městy. Bez jejich pomoci bych nemohl demonstrovat průběh švédské okupace a její dopad na české obyvatelstvo v konkrétních příkladech. Zaměřil jsem se hlavně na města, která ve sledovaném období využívala švédská vojska jako důležité opěrné body, ale také na místa, která byla Švédy značně poznamenána, nebo naopak relativně málo, byť byla okupována po celou dobu jejich přítomnosti v českých zemích od jara 1639 do jara 1640. Zde jsem si musel vystačit s výzkumem jiných autorů, ale záleželo mi zvláště na tom, aby knihy, které jsem použil, buď pracovaly přímo s prameny či očitými svědectvími, jako v případě Seydlovy *Kroniky královského města Berouna* či *Paměti Kocmánkových*, anebo měly přinejmenším širokou základnu relevantních použitých zdrojů a byly opatřeny poznámkovým aparátem.

Neocenitelným zdrojem informací o české emigrantské obci v Pirně, tolik důležité pro třicátá léta 17. století, byla kniha od Lenky Bobkové, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*. Celá tato publikace vychází z pravidelné evidence exulantů žijících v Sasku v tomto období. Krom tabulek a dochovaných dat také přináší stati vysvětlující určité změny a jevy, které se týkají pobytu českých exulantů v tomto saském městečku. Kniha je rozdělena na dvě odděleně číslované části a v určitých ohledech může být dosti nepřehledná, když je potřeba vyhledat pouze konkrétní informace.

Pro obecné souvislosti a historii první poloviny 17. století jsem využíval *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VIII. 1618–1683*, ale také knihy od Polišenského, zejména *Třicetiletá válka a český národ*, a dále Klímovu *Dlouhou válku 1618–1648*. Tyto publikace jsem ještě doplnil o pohled německého historika Güntera Barudia v jeho díle *Der Teutsche Krieg*, který pojímá celou třicetiletou válku jako neblahou tragédii, v níž vyústil konflikt mezi zástupci stavovské ústavnosti a raného panovnického absolutizmu. Naopak Englundovo populárně naučné dílo *Nepokojná léta* mi poskytlo náhled z druhé strany, ze švédského pojetí dějin té doby. Tato velice čtivá kniha je sice primárně určena pro neuniverzitní veřejnost, avšak hloubkou dobových detailů a širokým spektrem použitých pramenů a zdrojů, navíc s důkladným poznámkovým aparátem a množstvím doplňujících vysvětlivek se relevantní odborné literatuře rozhodně vyrovná.

Použil jsem také velké množství doplňkové literatury. Záležitosti týkající se vojenských reálií jsem doplňoval z produkce britského vydavatelství Osprey, a z Klučinovy *Třicetileté války*, která je sice spíše obrázkovou publikací populárnějšího rázu, ale přitom uvádí spoustu užitečných detailů z dobového života i válečnictví. Při ilustraci demografických poměrů jsem vycházel ze soupisu obyvatelstva podle víry z roku 1651, důkladně zpracovaného Petrossem Cironisem, který ve svém díle provádí i srovnání se soupisy z předválečné doby. Dalším zajímavým zdrojem v tomto ohledu byl také článek Eduarda Maura o populačním vývoji českých komorních panství po třicetileté válce, který se zaměřuje zvláště na dopad války a válečných tažení na civilní obyvatelstvo. Jako užitečný pomocník pro zkoumání urbanistických změn mi sloužila řada *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* od Karla Kuči. V konkrétním případě pak také archeologický výzkum Františka Zumana, zabývající se švédským opevněním vystavěným na místě Staré Boleslavi a v Brandýse nad Labem.

Nejtěžší bylo vyřešit problém s mnohdy rozdílnou datací různých událostí, která navíc často vycházela z důvěryhodných zdrojů, jako např. z dochované korespondence, a přesto se lišila klidně o týdny. Englund navíc ve své knize datuje události podle Juliánského kalendáře – který se ve Švédsku používal až do roku 1753, kdežto v Čechách byl přijat Gregoriánský už roku 1584, dva roky po reformě –, a tak bylo nutno vše přepočítávat. Pozoruhodné je, že literatura, která z Englunda také čerpala, anebo využívala stejné zdroje, často přejala dataci se vším všudy, čímž došlo k dalším chybám v následnosti některých událostí i jejich pořadí. Pokusil jsem se tedy na základě kritiky těchto informací stanovit určitý pravděpodobný sled událostí tak, aby logicky zapadaly.

PŘEDEHRA

OSTRÝ ZLOM U NÖRDLINGENU

Psala se třicátá léta 17. století a střední Evropou táhly vítězné švédské pluky. Jejich úspěchy byly o to větší a překvapivější, že za nimi stála obyvatelstvem tak nepočetná země.¹ Ale to, co se přihodilo 5. a 6. září 1634 v Bavorsku na polích u Nördlingenu, předznamenalo obrat ve válce o sto osmdesát stupňů. Švédský král válečník, lev ze severní země, Gustav II. Adolf byl sice již dva roky po smrti, ale švédská armáda rozdělaná pod několik velitelů prozatím stále dokazovala svou akceschopnost a nadvládu v Německu. Nebyl to však geniální Valdštejn u Lützenu, ale okolnosti mnohem prozaičtější, a to výhodnější postavení spojených armád Habsburků jdoucí ruku v ruce s neschopností nepřátelských velitelů se dohodnout a spolupracovat, co znamenalo konečný zlom událostí.²

Vojenské operace roku 1634 přitom začaly pro císařovy nepřátele vcelku dobře. Saské jednotky podporované švédskými oddíly se již po druhé dostaly až k pražským hradbám a Švédové se svými protestantskými spojenci opět prorazili do zemí Maxmiliána Bavorského, čelního představitele německých katolíků a císařova důležitého spojence. Četné protiútoky však švédský postup zpomalily a císařova hlavní armáda začala obléhat protestantské město Nördlingen. Na hlavní bojiště v jižním Německu totiž mezitím postoupily pomocné síly Španělů vedené bratrem Filipa IV., kardinálem-infantem Ferdinandem. S ním měl spolupracovat jeho švagr, uherský král Ferdinand (pozdější Ferdinand III.). Začátkem září 1634 tedy došlo k setkání obou vojsk a mladých představitelů obou Habsburských větví, jak to svým štětcem zachytil umělec nikoli menší než sám Rubens.³

S úmyslem město zachránit zahájila spojená armáda švédského polního maršála Gustava Horna a Bernarda Sasko-Výmarského 6. září 1634 útok na pozice obléhatelů. Oba velitelé spolu však dokázali spolupracovat jen s největšími obtížemi. Spojené habsburské vojsko čítalo nějakých 34 000 mužů, kdežto Švédové měli dohromady k dispozici pouhých 26 000 mužů. Jejich pozice jako vynucených útočníků tedy nebyla zrovna dobrá, byť měli výraznou převahu děl.

¹ Švédsko mělo v 17. století pouze asi 1 milión obyvatel, a to dohromady s Finskem, které bylo jeho součástí.

² BARUDIO 1998, str. 377–382.

³ POLIŠENSKÝ 1960, str. 179.

Klíčovou pozici zaujímal kopec Allbuch, lemovaný zákopy a pásem polního opevnění s palebnými posty pro děla. Tam, na levém křídle postavení císařských, započal s úsvitem švédský útok. Zprvu slavil úspěch. Soustředěný nápor několika regimentů vyhnal obránce z jejich opevněné linie, avšak poté vypukl zmatek. Protiútok císařských kyrysníků spolu s tvrdou španělskou a italskou pěchotou dobyl ztracené pozice zpět a nepřátele odrazil. Švédská jízda připravená dole pod kopcem vůbec nezasáhla, neboť přes hustý dým z výstřelů nebylo vidět, co se na kopci děje. Když Gustav Horn viděl, že útok selhal, nechal oddíly opět seřadit a poslal je tam znovu, několikrát. Švédský velitel byl možná výborný voják, který se svým zesnulým králem prošel nejedním tažením, avšak jako velitel měl příliš málo fantazie, a tak trvalo celé dopoledne, než uznal, že další výpady proti vrcholku Allbuchu už nemají cenu. V té chvíli však vyrazili císařští, snadno způsobili v silně prořídilých švédských řadách zmatek a obrátili znavené nepřátele na úprk.⁴

Výsledek bitvy byl hrozivý, padlo nebo bylo raněno kolem 6000 Hornových vojáků a přibližně stejný počet padl do zajetí, včetně samotného velitele. Vítězům padlo do rukou 130 praporů, přes 70 kanónů a na 4000 zásobovacích vozů.⁵ Porážka Švédů u Nördlingenu znamenala ústup vojsk z Alsaska, Bavorska a jihozápadního Německa. Nesla s sebou dalekosáhlé následky. Přestože v bitvě nebojovala žádná švédská národní jednotka⁶, podlomila porážka morálku vojsk. Vytrácela se disciplína a armáda se měnila v bandu zdivočelých žoldnéřů, kteří mnohem více ovládali své ovládatele, než ti by si kdy dokázali připustit. Jenže krom bojového ducha počali mizet i švédští spojenci. Německá protestantská knížata neměla Švédy nikdy příliš v lásce, ale dokud poráželi katolíky a válčili na území „těch druhých“, byli ochotni je podporovat. Zvláště bolestná byla ztráta nespolehlivého saského kurfiřta Jana Jiřího, který v květnu 1635 podepsal v Praze mír s císařem, a to za velice výhodných podmínek. Mohl si ponechat dobytou Lužici.

Hlavním nepřítelem pro císaře Ferdinanda II. stále zůstávali Švédové. Proti nim bylo zapotřebí veškerých sil, aby se je podařilo vyhnat zpátky za Balt. Jenže pravý důvod, proč Filip IV. poslal vojska ze svých dominií v severní Itálii, byl jiný. Španělům mnohem více záleželo na jejich državách v Nizozemí a cesta po moři, krom toho, že vedla kolem břehů nepříteli přátelské Francie, byla uzavřena nizozemským loďstvem. Jedinou možností, jak dostat tolik

⁴ ENGLUND 2000, str. 134, 135.

⁵ Tamtéž, str. 137.

⁶ Tamtéž, str. 139.

potřebné posily na sever, byla pozemní cesta přes alpské průsmyky, Alsasko a podél Rýna. Navíc k tomu vyžadovali pomoc svých rakouských příbuzných. A tak byl císař nakonec nucen poslat do Nizozemska alespoň malý sbor vedený Piccolominim.⁷

Kvůli rozcházejícím se vojensko-politickým cílům obou habsburských panovníků bylo střetnutí u Nördlingenu roku 1634 zároveň poslední velkou bitvou, kde bok po boku bojovaly obě jejich armády.

PRAŽSKÝ MÍR A JEHO KONSEKVENCE

Pražský mír, podepsaný 30. května 1635, značně uklidnil situaci na česko-saském pomezí a zajistil bezpečnost v korunních zemích. Co více, přiklonil váhavého saského kurfiřta, Jana Jiřího, zpátky na císařskou stranu. Naděje Habsburků, že se k němu přidají i ostatní protestantská knížata, se však s výjimkou braniborského kurfiřta nevyplnily úplně podle jejich přání. Vždyť mír neřešil ani zásadní otázku, která protestantská knížata trápila nejvíce, a to osud pro ně životně důležitých církevních statků, na jejichž držení závisela jejich moc. Jenže mír se těmto otázkám vyhnul. Restituční edikt odvolán nebyl, pouze odložen, byť na 40 let. Příčina konfliktu v Německu tedy trvala dál. Navíc teď protestovala severoněmecká knížata pro změnu proti kvartýrování španělských vojsk a Piccolominiho oddílů na svém území.⁸

Ztráta podpory pro Švédy kupodivu zdaleka neznamenala velké změny v jejich situaci, alespoň ne takové, ke kterým by to už samo o sobě pomalu nespělo. Náhlý, avšak zdaleka ne nečekaný nedostatek finančních prostředků postihoval nejen je samotné, ale prázdná pokladnice trápila i císaře, lépe řečeno prakticky všechny dosud zúčastněné strany. Válka spolykala nejprve prostředky a nakonec i veškeré ideály.

Mír však změnil poměr sil v neprospěch Spojeného Nizozemí, které se nyní opět ocitlo v přímém ohrožení. Nastalá situace pak vyděsila Richelieua a ostatní francouzské pány. Uvědomili si, že za těchto okolností, nebude moci Švédsko úspěšně pokračovat ve válce. Habsburská smyčka okolo Francie se počala opět utahovat. Bylo nutno podniknout něco víc než nepřilíš pravidelné finanční dávky posílané Švédům. A tak se Jeho nejkřesťanštější

⁷ POLIŠENSKÝ 1960, str. 180.

⁸ Tamtéž, str. 180.

královské Veličenstvo, Ludvík XIII. Francouzský, ocitlo ve válce s Jeho neméně katolickým Veličenstvem, Filipem IV. Španělským.⁹

VÁLKA SE ZMĚNILA A POSUNULA DO SVÉ DALŠÍ FÁZE

Vstup Francouzů otevřeně do války uvítala zejména švédská říšská rada v čele s Axelem Oxenstiernou. Francie byla tím nejlepším spojencem, jakého si v dané situaci mohl přát. Francouzská koruna měla totiž k dispozici rozsáhlé a zejména nevyčerpané ekonomické zdroje.

Válka, která začala jako takzvaná náboženská, se změnila. Konfesionální náboj z jejich počátků byl ten tam. Císař uzavíral mír se svými odpůrci a odpor proti Habsburkům se z vnitřní záležitosti Německé říše stává záležitostí cizích, vnějších mocností. Válka německá zachvátila naplno celou Evropu. A změnil se i charakter války. Nedostatek finančních prostředků pro postavení rozhodující vojenské síly ukončil dobu rozhodujících bitev a transformoval konflikt v nekonečnou opotřebovací válku.¹⁰ Spolu se zpomalením války – nyní šlo o pozice a jejich držení – se změnilo i složení vojska. Pomalu klesal význam pěchoty a na důležitosti nabývaly jednotky jízdní:¹¹ dragouni, rejtaři a zejména lehká jízda, chorvatská, polská a finská. Ty totiž dokázaly operovat hluboko na území nepřítele či zajišťovat zásobování a vybírat kontribuce mnohem efektivněji a z mnohem větší vzdálenosti. Zatímco na začátku války byl poměr pěchoty a jízdy přibližně 3:1, jak diktovaly teoretické spisy o vedení války, změnil se postupně na 2:1. A tento trend se i nadále projevoval až do konce války.¹² Banerova armáda, která roku 1639 vtrhla do Čech, měla dokonce jízdu v převaze nad ostatními složkami vojska.

⁹ ENGLUND 2000, str. 141.

¹⁰ Tamtéž, str. 141 – 143.

¹¹ POLIŠENSKÝ 1960, str. 182.

¹² KLUČINA 2000, str. 29.

NA OKRAJI PROPASTI

Francie sice vstoupila do války, ale očekávaný zvrat to zprvu vůbec nepřineslo, ba spíše naopak. Její armáda neměla bojové zkušenosti, a když Španělé provedli roku 1636 protiúder vedený ze Španělského Nizozemí, snadno získali strategická opevnění a dál se valili na Paříž. S vypětím veškerých sil se je sice podařilo zastavit, ale vzápětí dorazily zprávy o další habsburské armádě, která pod velením Matyáše Gallase táhla Burgundskem na Dijon. Tenhle rok mohl pro Francouze skončit opravdu špatně.¹³

Mezitím švédská armáda potýkající se s nedostatkem prakticky všeho postupně vyklízela své pozice v Německu. Její nový vrchní velitel Johan Gustavson Baner si však plně uvědomoval, že nelze donekonečna směňovat území za čas. Armáda hlavně potřebovala vítězství, aby se pozvedla morálka mužstva a zabránilo se dezercím, jako by nestačily táborové nemoci a hlad. Příležitost na sebe nenechala dlouho čekat. Váhavý saský kurfiřt Jan Jiří se nyní rozhodl, že Švédy, své někdejší spojence, vypudí z Německa ven. Vpád saských a císařských jednotek do Braniborska navíc ohrozil spojení s jejich základnami v Pomořanech. Po jedenácti dnech vzájemného se obcházení, kdy se jedna armáda snažila vylákat druhou do nevýhodné situace, dohnal 4. října 1636 Baner početně silnějšího protivníka v zalesněné pahorkatině u braniborského městečka Wittstocku. Místo toho, aby přistoupil na jejich podmínky a zaútočil proti narychlo zbudovanému opevnění, obešel je lesem a napadl pouze jejich levé křídlo. Císařští se dokázali rychle přeskupit a těžce dotírali na Švédy. Bitva se změnila v chaos plný dýmu a výstřelů. Početné jezdeckto na obou stranách na sebe naráželo v okolních lesích. Švédové se drželi celé hodiny, než přišel kýžený zvrat a objevilo se Kingovo křídlo v zádech nepřátel. Baner totiž ještě před bitvou odeslal celé své levé křídlo, třetinu už tak početně slabší armády, aby provedla složitý obchvat a napadla pozice císařských z druhé strany. Tento manévr vyšel dokonale a donutil Sasy a jejich spojence k ústupu. Zůstalo po nich jen 24 opuštěných kanónů, 180 muničních vozů, množství upuštěných a odhozených zbraní a týlových vozů včetně kurfiřtova kočáru, kanceláře a veškerého jeho stolního stříbra. Tak skončila bitva, rozsahem i významem relativně malá, která však proslula jako jedna z nejkrvavějších bitev třicetileté války a rovněž jako ta, jež vrátila švédským vojákům chuť

¹³ ENGLUND 2000, str. 143.

bojovat. Jejich ústup však nezastavila.¹⁴ Císař obeslal Gallase, aby přerušil tažení na Paříž a vyrazit na sever Švédy dorazit.

Ustupovalo se dál. Baner využíval veškerých svých dovedností, aby konečnou porážku co nejvíce oddálil. Když nestačila rychlost, musel si vypomoci lstí. Nejednou obětoval zadní voj za několik hodin náskoku a nakonec i vlastní manželku. Na začátku roku 1638 stáli severané zády k moři na úzkém pruhu země na baltském pobřeží, sevření mezi Stralsundem na západě a Kolbergem na východě, roztroušeni v posádkách a na opevněních v zemi dočista vyjedené a prakticky liduprázdné a s nedostatkem střeliva, bez vyplaceného žoldu. Minulého roku jich bylo ještě 14 000, ale nemoci, hlad a císařští vykonali své. Zbývalo jich sotva polovina. Stačil snad jediný úder a bylo by po všem. Oproti tomu Gallas na sever vyrazil s 47 000 muži. Avšak i jeho armáda měla problémy, neboť zásobovací koridory se natáhly na samou hranici možností a širá země pomořanská i sousední Meklenbursko už nedokázaly poskytnout ani hrst obilí. Vyhublí koně spásali i slámu ze střech, o vojácích nemluvě. Gallas, vida, jak se mu armáda rozpadá před očima, vydal nakonec povel k ústupu.¹⁵

¹⁴ ENGLUND 2000, str. 144–151.

¹⁵ BARUDIO 1998, str. 411. A také ENGLUND 2000, str. 155, 156 a také 173.

SITUACE V ČECHÁCH PŘED ROKEM 1639

REKATOLIZACE A UPEVNĚNÍ MOCI HABSBUKŮ

První léta po porážce stavovského povstání přinesla do Čech relativní mír. Po vlně konfiskací, potrestání viníků a odměnění věrných však o to silněji propukla válka spirituální. Císař Ferdinand II. musel v zemi nutně upevnit svou moc a rozbít náboženskou nejednotnost. Katolická víra mu měla být už tradičně silnou oporou a jezuitský řád nástrojem. Evangeličtí duchovní byli vypovězeni ze země, pražská univerzita byla zbavena utrakvistů a roku 1622 předána do rukou jezuitů.

Zprvu však byli mnohem tvrději postihováni utrakvisté a příslušníci církve českobratrské než luteráni, neboť císař si, navzdory nabádání papežského nuncia a svých jezuitských zpovědníků, potřeboval udržet podporu saského kurfiřta Jana Jiřího. Luteráni sami viděli mnohem větší nebezpečí v kalvinismu než v katolictví.¹⁶

V roce 1624 došlo k ustavení první rekatolizační komise, v níž se poprvé při společné práci na veřejnosti spojila moc světská s mocí duchovní. Jmenovaní komisaři vybaveni potřebnými patenty měli za pomoci krajských hejtmanů zkoumat, zda se plní císařská nařízení o vypovězení nekatolických duchovních, a střežit mravy kněžích.¹⁷ Pro nápravu měli k ruce vojsko. Ze světských reprezentantů to byli velmi často samotní představitelé armády jako Baltazar Marradas nebo obávaný Martin Hoeff Huerta. Oba tyto Španělé za své zásluhy obdrželi statky z konfiskovaného majetku v jižních Čechách.¹⁸

Situace zjištěná komisí byla značně neutěšená. Často se nedostávalo kněží, v některých krajích se dokonce nacházelo více beneficí prázdných než těch obsazených. Práce reformačních komisařů a zejména přítomnost armády nebyla nekatolíkům vůbec příjemná. Statky hořely a obyvatelstvo bylo povinno vyživovat oddíly vojáků, dokud nepřistoupí na změnu vyznání. Rekatolizace Čech byla dosti násilná a nedobrovolní konvertité pak využívali každé možnosti k návratu k víře otců.¹⁹

Krom nutnosti prosadit jednotu ve víře přineslo stavovské povstání také potřebu změny správních poměrů v českých zemích. Rakouští Habsburkové už nehodlali dopustit, aby

¹⁶ *Velké dějiny VIII.*, str. 93.

¹⁷ *Tamtéž*, str. 97.

¹⁸ FORBELSKÝ 2006, str. 362–366.

¹⁹ *Velké dějiny VIII.*, str. 98–99.

k podobnému ohrožení jejich pracně budované podunajské domény vůbec kdy znovu došlo. Navíc otevřená vzpoura proti panovníkovi posloužila jako dobrá záminka k většímu utužení a centralizaci moci. A tak Obnovené zřízení zemské, vydané v květnu roku 1627, bylo na jedné straně odplatou za tuto *vysoce ohavnou rebélii* a na straně druhé pak bylo samozřejmě chladným kalkulem, jak ovládnout strategický příjem z království, daně, které dosud musely schválně zemské stavy. Císař Ferdinand II. takto získal přístup k tolik potřebným financím, neboť válka vysávala jeho pokladnu do dna a dluhy se hromadily. Tímto činem dal také najevo české stavovské obci, že nebude automaticky respektovat její privilegia a práva království, ale hodlá o nich rozhodovat z pozice vítěze. Obnovené zřízení zemské rovněž vyhlášovalo dědičnost Habsburků na českém trůně, uzákonilo změny v postavení zemských úřadů a posilovalo panovníkovu moc úpravou některých práv, do té doby výhradně náležejících sněmu.²⁰

Císař, opojen válečnými vítězstvími, však zašel i mnohem dál. V březnu roku 1629 vydal tzv. Restituční edikt, který ho měl učinit suverénním zeměpánem a zákonodárcem a navrátit veškerá panství v říši do stavu, v němž se nalézala před rokem 1552. Tohle byla hrozivá rána reformaci zejména pak ustanovení augsburského míru z roku 1555. Tento čin však vyvolal bouřlivou reakci nejen mezi zástupci nekatolíků a nakonec vyústil v určité ústupky, které musel císař na sněmu v Řezně následujícího roku přislíbit. Konečnou tečku za tímto pokusem udělal Pražský mír z roku 1635.²¹

ČESKÝ EXIL A ROLE SASKÉHO MĚSTA PIRNY

Porážka stavovského povstání znamenala počátek emigrace z českých zemí, ke které ve dvacátých letech 17. století hojně docházelo. Zatímco však bezprostředně po Bílé hoře prchali zejména přímí účastníci rebelie, rekatolizace, vystupňovaná roku 1624, vzedmula vlnu mnohem větší a masovější. Třetí takový odliv utečenců nastal roku 1627 s vydáním Obnoveného zřízení zemského. Lidé opouštěli České království zvláště z konfesionálních důvodů a v cizině hledali buď domov, nebo zastání. Emigranti odcházeli proto zejména do protestantských oblastí, tedy do Uher či do luteránského Saska a Braniborska, ale i do Polska.

²⁰ *Velké dějiny VIII.*, str. 107–114.

²¹ Tamtéž, str. 115–117.

Nesporně nejtěžší to měli čeští utrakvisté, pro něž neexistovalo jiné nábožensky tolerantní prostředí.

Exulanti zprvu směřovali do míst nepříliš vzdálených, usazovali se nedaleko za hranicemi. Mnohé však jejich pouť zavedla i do dalekých zemí či do armád severských protestantských králů, od nichž si slibovali mnohé, zejména nápravu náboženských poměrů v říši.

Nejdůležitější exilovou obcí se stala saská Pirna. V důsledku nařízení kurfiřta Jana Jiřího museli emigranti o povolení k pobytu v Sasku žádat a v Drážďanech bylo dovoleno se usadit pouze těm majetným. Jeho důvody jsou zřejmé. Byť sám byl luteránem, nacházel se jako konzervativec ve dvacátých letech ještě na straně císaře a nechtěl proti němu nic otevřeně podnikat. Právě kvůli tomu byly, mimo jiné, pravidelně pořizovány soupisy českých vystěhovalců. Kurfiřt chtěl mít celou věc pod kontrolou.

Pirna se nacházela na půli cesty do Drážďan, na Labské stezce, důležité obchodní tepně spojující severní Čechy s německým prostorem.²² Zprvu se zde usazovali jednotlivci, kteří nebyli přijati v Drážďanech, s nástupem rekatolizace se však komunita značně rozšířila. Díky přílivu vzdělanců se Pirna stala centrem exulantů v Sasku.²³

Podmínky k životu zde musely být velmi stísněné, nicméně většina exulantů považovala své vyhnanství za dočasné a měla v plánu se navrátit do Čech, jakmile se tam poměry zlepší. Využívali přitom nezřídka všech příležitostí a účastnili se obou saských vpádů na počátku let třicátých.

Pražský mír s sebou však přinesl tlak na exulanty v Sasku. Kurfiřt je nutil, aby jasněji deklarovali postoj k hostitelské zemi a k císaři. Měl však současně obavy začleňovat je mezi saské obyvatelstvo. Přesto byli exulanti nuceni složit věrnost zeměpánu, Janu Jiřímu a případně konvertovat k luteránství, aby je kurfiřt přijal pod ochranu. Mnozí proto odcházeli jinam.²⁴

Další zásadní zvrát situace vyvolalo právě švédské tažení roku 1639. Pirna byla dokonce obléhána. Švédský důstojník, generálmajor Stalhans přitáhl 26. dubna k městským hradbám a po týdnu jich dobyl. Hrad Sonnenstein nad městem – jemuž shodou okolností velel jeden z exulantů, Vilém Felix Kaplíř ze Sulevic, blízký příbuzný jednoho z popravených

²² To, že město bylo ve 13. století dokonce součástí Českého státu, už v 17. století věděl asi málokdo.

²³ BOBKOVÁ 1999, str. XIV–XXII.

²⁴ Tamtéž, str. XLVII.

pánů při staroměstské exekuci roku 1621 – se však udržel díky silnému dělostřelectvu. Švédi nakonec v listopadu odtáhli, přičemž za sebou nechali zpustošené město a na 600 mrtvých měšťanů.

Po těchto událostech došlo k definitivnímu rozpadu exilové obce v Pirně. Někteří exulanti splynuli se zdejším obyvatelstvem, mnozí však Sasko opustili. Už v prosinci 1639 je zde evidováno pouhých 24 vystěhovalců, zatímco před saským vpádem 1631 žilo v Pirně 1962 a roku 1636, tedy po uzavření Pražského míru, stále ještě 1610 exulantů.²⁵

Některé emigranty, a nebylo jich zřejmě málo, časem donutil nedostatek prostředků k návratu do Čech a dříve či později přijali katolickou víru. Mnozí další však v zahraničí zůstali a uchytili se tam a povětšinou v několika málo generacích splynuli s místním obyvatelstvem.²⁶

SASKÝ VPÁD ROKU 1631

Sebejistota Ferdinanda II., se kterou vydal Restituční edikt, podporovaná vojenskými úspěchy katolických generálů, však byla brzy podlomena reakcí, kterou tento dokument vyvolal. V první řadě do války vstoupil Gustav II. Adolf, jenž jako *der Löwe von Mitternacht* vytáhl do války za spásu protestantstva a zajištění švédské nadvlády na Baltu, která se ocitla v ohrožení. Samotný dokument pak podnítil severoněmecké evangelíky, aby začali shromažďovat vojska. Postup Tillyho armády Katolické ligy vehnal nerozhodná a dosud přísně neutrální knížata do náruče Švédům. Drtivá porážka této armády 17. května 1631 u Breitenfeldu pak definitivně rozmetala habsburskou vidinu o rychlé porážce protestantů. Zatímco severský král bez větších problémů pronikal stále hlouběji do německých zemí, využil Jan Jiří Saský toho, že má krytá záda, a jeho vojsko vpadlo do Čech.

Důvody saského kurfiřta k tomuto tažení byly poměrně jednoduché. Za svou věrnost císaři se nedočkal ničeho a Restituční edikt až příliš ohrožoval jeho zájmy a vyznání. Toto tažení tedy mělo být spíše určitou demonstrací síly než vyloženě nepřátelským aktem. Také bylo třeba předejít tomu, že by se čeští exulanti pod švédským velením pokusili o něco podobného a obnovili tak vládu direktoria v českých zemích. Pro Jana Jiřího to byli jen

²⁵ BOBKOVÁ 1999, str. L–LI a také str. XXXVIII.

²⁶ *Velké dějiny VIII.*, str. 106.

vzbouřenci, kteří se vzepřeli své právoplatné vrchnosti. Další důvod byl pak čistě ekonomického rázu. Nově naverbovanou armádu bylo potřeba živit a nechat ji zimovat na svém území by znamenalo zbytečně velké finanční zatížení. A tak dle zásad *ratio belli* se Čechy jevily jako ideální řešení. Krom toho se tam nenacházelo žádné vojsko a samo území nebylo po celých deset let přímo dotčené válkou.

S armádou, která 1. listopadu 1631 překročila hranice Čech, se vracely i zástupy exulantů, aby se opět ujali svých bývalých statků a dvorů. Jejich současní majitelé většinou prchali, čehož pak využívali jejich poddaní a plenili. Saská armáda za sebou rovněž nechala svou stopu. Jedinou výjimkou byla Valdštejnova panství a také jeho palác v Praze, který nechal vrchní velitel saské armády zapečetit, aby se odtud nic neztratilo. Onen polní maršál, Hans Georg von Arnim, byl totiž typickým válečníkem své doby a za svůj život vystřídal mnohé strany a jeden čas sloužil také právě pod Valdštejnem a stále jej respektoval.²⁷ Krom toho byl vázán jejich oboustranně prospěšnou dohodou o vzájemném šetření statků.²⁸

Rychlý postup Arnimova vojska do nitra Čech znamenal vážné ohrožení metropole, která neměla k dispozici dostatek vojáků, aby se mohla úspěšně bránit. Císařské vojsko bylo šest neděl po Breitenfeldu „dílem pohubeno, dílem rozptýleno.“ Krom toho vpád nikdo nečekal a vrchní velení na něj nebylo vůbec připraveno. Způsobil dokonalé zděšení. Císařovi místodržící a úředníci prchli do Českých Budějovic a vzali s sebou i korunovační klenoty. Sasové zatím bez jakýchkoli problémů přitáhli ku Praze a bez odporu ji na půl roku opanovali. Dál se nepustili, byť jim v tom nikdo nebránil.²⁹

Jakmile se Praha dostala zpět do rukou protestantů, začalo se vše vracet ke starým pořádkům. Podobně jako za stavovského povstání byli vyháněni jezuité, avšak i příslušníci jiných řádů. Univerzita se znovu ocitla v rukách nekatolíků a v jejím čele stanul luteránský kazatel. Hlavy popravených v roce 1621 byly slavnostně sňaty ze Staroměstské mostecké věže a po pietním obřadu byly uloženy zřejmě v kostele Panny Marie před Týnem.³⁰

Ohrožení, které způsobila početně relativně malá saská armáda, jež nyní ovládala polovinu Čech včetně sídelního města, přinutilo císaře k opětovnému povolání Valdštejna. Potřeboval navíc někoho, kdo krom Sasů zastaví i Švédy a sedmihradská knížata a pokud možno všechny najednou. Tou dobou se už do Čech stahovaly oddíly císařských ze Slezska i

²⁷ KLÍMA, str. 58, 59.

²⁸ Anděl 2002, str. 53.

²⁹ FORBELSKÝ 2006, str. 491–495.

³⁰ *Velké dějiny VIII.*, str. 121, 122.

z rakouských zemí. Došlo sice k pokusu vyjednat se Sasy mír, avšak po kurfiřtově vítězství nemělo jednání mnoho nadějí na úspěch. Valdštejn proto na Moravě sebral nové vojsko a spolu s již přítomnými oddíly udeřil 23. května 1632 na protestanty obsazenou Prahu, která nevydržela vzdorovat a vzdala se. Početně slabšího Arnima, kterému navíc chyběly opevněné opěrné body, snadno vymanévroval z Čech.³¹

SASKO-ŠVÉDSKÝ VPÁD ROKU 1634

Hrozba dalšího saského vpádu přišla záhy roku 1634. Gustav II. Adolf i Albrecht z Valdštejna už byli oba po smrti, ale válka pokračovala dál i bez nich. Švédové opět pronikali až do Bavor a saský kurfiřt – zatím stále na straně protestantů – pokračoval ve svých plánech, jak z války vyzískat co nejvíce. Jeho vojska nejprve ovládla Lužici, kterou původně před rozkolem s císařem držel v zástavě.

Jelikož císař potřeboval většinu vojska na hlavním bojišti v jižním Německu, zůstaly Čechy opět prakticky bez ochrany. Obavy se potvrdily koncem června, když sasko-švédské vojsko vedené Arnimem a Banerem dobylo Žitavu. O dalším vpádu do Čech nebylo pochyb. Tentokrát císařovi nepřátelé shromáždili sílu 15 000 vojáků, tedy přibližně dvojnásobek toho, co měl Arnim k dispozici o tři roky dříve. Sasové však na rozdíl od Banera neměli v úmyslu pronikat příliš daleko. Kurfiřt si nepřál žádné velké bitvy ani si proti sobě příliš poštvat císaře a jeho opatrný a zkušený vojevůdce raději držel dobyté pozice. Dávali přednost vyjednávání, které s přestávkami trvalo již od počátku roku 1632. Příliš se nehledělo na to, že Arnimův partner k mírovým rozhovorům se po Valdštejnově vraždě změnil.³²

I přes váhavost Sasů pronikli císařovi nepřátelé roku 1634 opět ku Praze a rozložili tábor na bělohorské pláni. Odtud pak vyráželi do okolí. V půli července obrali berounské měšťany o jejich cennosti a zbavili místní farní kostel veškerých zbytečností jako monstrance, 3 sklenic k ní, 16 kalichů, zdobného ciboria, z něhož vysypali na zem hostie a rozšlapali je, ale i dalších věcí, vše stříbrné a pozlacené, v hodnotě před 41 hřiven.³³ Dne 23. července pak

³¹ *Velké dějiny VIII.*, str. 124–126.

³² FORBELSKÝ 2006, str. 552–554.

³³ *Kronika královského města Berouna*, str. 134.

švédský oddíl majora Stalhane³⁴ zahnal chorvatskou jízdu u Brandýsa nad Labem, která na ústupu, pro jistotu, strhla dřevěný most přes Labe a zapálila zdejší zámek.³⁵ Dne 11. srpna přitáhli Švédové k Žatci a odvezli si 100 vozů kořisti a k tomu výpalné 2800 zlatých z městské pokladny³⁶. Krom toho zpustošili okolní vsi.

Když Sasové působili tak laxně a opatrnicky, nemohl Baner počítat s tím, že by se v Čechách uchýtil na delší dobu. Když v červenci navíc padlo Řezno zpět do rukou císařských, hrozilo, že proti němu vytáhne Gallasovo vojsko. A jestliže se v létě roku 1634 mohl v Čechách udržet jen stěží, v září po Nördlignenu už to nešlo vůbec. Nyní se císař mohl plně soustředit na obranu svých zemí. Přesto Švédové tvrdohlavě setrvali ještě do 25. září v Litoměřicích, než se vydali na dlouhý pochod na sever.³⁷

KVARTÝRY, DANĚ A STAV ZEMĚ TĚSNĚ PŘED VPÁDEM ŠVÉDŮ V ROCE 1639

Pražským mírem české země už nadobro ztratily hospodářsky cennou Lužici a vazby na tamní městská centra. Tato ztráta byla zvláště citelná v případě Zhořelce a Žitavy, středisek evropsky významného obchodu s plátnem.³⁸ Na druhou stranu však zajistil v zemi relativní klid a bezpečí severní hranice. Na dalších pět let zbavil Čechy válečných útrap. Jenže válka v Evropě stále nekončila a její důsledky se země dotýkaly i nadále. Zatímco v dobách rekatolizace se využívalo ubytování vojáků pouze jako represivního prostředku, postupně se z toho stávala běžná rutina.

Mezitím, v zimě 1637, jeden císař Ferdinand umírá a nastupuje další, toho jména třetí. Po svém otci zdědil krvavý konflikt a dluhy, naštěstí však ne jeho povahu. Ferdinand III. byl smířlivější, byť stále pevný katolík. Měl za sebou, také na rozdíl od svého předchůdce, vojenské zkušenosti, byl vrchním velitelem císařské armády u památného Nördlingenu. Mimo jiné se také podílel na dojednání právě míru se Sasy z roku 1635.³⁹

Nedlouho poté, co dosedl na trůn, začalo se vítězné tažení proti Švédům hroutit. Nejenže se Gallasovi nepodařilo zahnat Švédy do moře, hlad navíc způsobil, že se císařova

³⁴ Vlastně se jmenoval Stälhandske, ale běžně se to přepisovalo německy. (z: REZEK 1890, str. 187.)

³⁵ ŠNAIBERK 2005, str. 35.

³⁶ HOLODŇÁK, EBELOVÁ 2004, str. 234.

³⁷ FORBELSKÝ 2006, str. 554 a 563.

³⁸ POLIŠENSKÝ 1960, str. 180.

³⁹ ENGLUND 2000, str. 189.

armáda ocitla v troskách a začala ustupovat, drolit se a ubývat, jako každé ustupující žoldněřské vojsko. Baner se blížil a bylo nutno rychle sehnat další vojáky a hlavně potřebné finance na další vedení války.

Hlavním zdrojem příjmů císařské pokladnice byly berně, a tak byl na jaře 1638 svolán v Čechách zemský sněm, který měl potvrdit krom běžné daně z usedlosti i množství jiných dávek. Císař hlavně žádal o posudné, nové rekruty a zásoby pro vojsko a také speciální daň na vydržování dvora, pod záminkou, že hodlá brzy přesídlit do Prahy, a to s celou rodinou. Rychlost, se kterou se rozkutálely finance vybrané v lednu předchozího roku, byla závratná. Z 500 000 tolarů už tehdy v září nezbývalo dočista nic. Ale i tentokrát se pokladna brzy vyprázdnila a v létě byl svolán sněm další. Stavové už se začínali bouřit a vymínili si na oplátku potvrzení privilegií. Ani tím to však neskončilo. V prosinci 1638 byl svolán sněm třetí. Šlo už do tuhého, Švédové táhli Německem od severu s novou armádou postavenou za francouzské peníze, padl Breisach na Rýně a Bernard hrozil vpádem od západu, a tak se v Čechách toho roku vybíraly daně již potřetí.⁴⁰

Ferdinand III. se snažil získat podporu za každou cenu i v zahraničí, jenže jednání s polským králem Vladislavem IV. zhatila francouzská diplomacie, které se podařilo včas prodloužit mír mezi Polskem a Švédskem. Císař nezískal jednoznačnou podporu ani doma v říši. Snažil se přimět německá knížata i katolické kurfiřty ke spolupráci, jenže francouzské peníze měly větší hodnotu než náboženská sounáležitost. Konfesionálním pohnutkám už ve válce dávno odzvonilo.⁴¹

⁴⁰ REZEK 1890, str. 26–32.

⁴¹ Tamtéž, str. 180.

BANEROVO TAŽENÍ DO ČECH

NOVÉ ŠVÉDSKÉ POSILY, ANEB COPAK JE TO ZA VOJÁKY, KTEŘÍ ROKU 1639 PŘITÁHNOU DO ČECH

Když se Švédové roku 1630 vylodili v Pomořansku, jejich armáda čítala 13 000 mužů, z nichž přibližně každý čtvrtý pocházel z území švédské říše. Za Gustava II. Adolfa se armáda během krátké doby početně rozrostla do obrovitých rozměrů. V roce 1632 čítaly síly protestantů na 100 000.⁴² Otrhaní, nicméně zkušení, rodilí Švédové a Finové⁴³, veteráni z polských válek, kteří překvapili Tillyho kdysi u Breitenfeldu, byli ti tam – padli při srážkách, ztratili se na patrolách, zemřeli hladem či na nemoci v zimovištích, zběhli za dlouhých a namáhavých pochodů, padli do zajetí. Válečná kampaň posledního desetiletí je silně poznamenala a probrala jejich řady. Krom domácích regimentů sloužilo ve švédské armádě i množství – mnohdy valná většina – cizinců. Nejpočetněji tu byli zastoupení Angličané a Skoti a zejména pak Němci, tedy žoldnéři z německých zemí. Ti poslední byli považováni za nejkvalitnější, když došlo na bitvu nebo obléhání. Národní jednotky byly využívány hlavně pro posádkovou službu, neboť byly spolehlivější. Bojové ztráty pak byly doplňovány vším, co bylo po ruce.⁴⁴

Na počátku roku 1638 zbývalo Banerovi v Pomořanech už jen pouhých 7000 mužů jízdy i pěchoty, kteří se tváří v tvář nevyhnutelné porážce přeci jen udrželi v příbaltských pevnostech.⁴⁵ Během jara však byla obnovena smlouva s Francií a do Pomořan opět začaly plynout peníze a zásoby potravin i proviantu. Zejména chybělo šatstvo a poboční zbraně, které vyhladovělí vojáci často vyměňovali za jídlo. To vše bylo drahé, avšak vesnice a statky ve Švédsku byly ještě plné neodvedených mužů, a ti byli levní. V létě tedy do Pomořan dorazily i čerstvé posily, 9000 Švédů a 5000 Finů z Östgötlandu, Smålandu, Hälsinglandu, Åbo, Nylandu, Västergötlandu a Upplandu. Celkem tedy 21 000 mužů mělo pod Banerovým velením opět zvrátit válku. A zatímco vrchní velitel plánoval, jak s nimi naloží, dopadla na

⁴² KLUČINA 2000, str. 17.

⁴³ V dobách žoldnéřských armád představovaly švédské národní regimenty určité unikum. Tvořili je zpočátku výhradně muži ze Švédska a Finska, často i ze stejného kraje. (např. tedy Dalarnský pěší pluk tvořili původně odvedenci z Dalarny, provincie ve středním Švédsku) Byla snaha tyto jednotky doplňovat pouze konskripcí z daných oblastí, avšak nezřídka se v jejich řadách ocitli i Skoti nebo Angličané a další, když tomu velela nutnost. Příslušníci těchto regimentů pak často byli i stejného vyznání, jak tomu bylo např. také u jednotek španělských, kde naopak sloužili výhradně katolíci.

⁴⁴ ENGLUND 2000, str. 152.

⁴⁵ Tamtéž, 156.

nováčky plnou silou rutina vojenského ležení se všemi jeho neduhy a nemocemi a jejich řady prořídly dříve, než spatřili prvního nepřítele.⁴⁶

Dalo by se tedy říci, že švédská armáda, která s Banerem roku 1639 vtrhla do Čech, byla opravdu plná Švédů, tedy přinejmenším ze své větší části, poněvadž ztráty způsobené životem ve vojenských táborech byly zajisté průběžně doplňovány po celou dobu pochodu německými zeměmi z žoldnéřů a válečných zajatců, jak bylo zvykem.

POČÁTEK VLASTNÍHO ŠVÉDSKÉHO TAŽENÍ

V roce 1638 se situace zrcadlově obrátila, jako už mnohokrát v téhle dlouhé válce. Dokud byli Švédové zalezlí ve svých pevnostech na pobřeží a byli zásobováni přes moře, mohli sledovat, jak se císařští jako hladoví psi plíží podél Pomořanské hranice. Jenže nová Banerova ofenziva přivedla jeho vojsko opět do mrtvých zemí. Pokud v Pomořanech a Meklenbursku něco zbývalo v roce 1637, kdy sem Gallas zahnal Švédy, teď po ročním pobytu císařských zde nezůstalo dočista nic. „Jen písek a vzduch,“ jak psal švédský velitel kancléři Oxenstiernovi. Aby byla válka úspěšná, měla být vedena co nejdál na území nepřítele. Dokud se vyhrávalo a bylo kde brát, přinášela i zisky. Běda však, když se začalo prohrávat a hlavně ustupovat... A jediný způsob, jak se dostat na jih, byl projít tou vyjedenou zemí a porazit Gallase, který pro jistotu „práskl do bot“. Zásobovací obtíže a nemoc, která se rozšířila mezi koňmi, měla za následek, že Baner musel upustit od pronásledování a vrátit se zpátky k pobřeží, aby obstaral koně nové.⁴⁷

Dne 10. ledna 1639 se armáda opět dala na pochod, a to překvapivě rychlý. Baner, zvyklý manévrovat, s sebou vzal hojně jízdy, která k tomu byla nejlepší, a naopak těžké kusy zanechal v magazínech. Z přímého směru na jih se pomalu začal stáčet na jihozápad. Poslední švédská pevnost ve vnitrozemí, Erfurt, potřebovala nutně pomoci. Zatímco se švédský velitel marně snažil zlákat Bernarda Sasko-Výmarského⁴⁸ k nějaké společné akci, armáda Seveřanů

⁴⁶ ENGLUND 2000, str. 174–176.

⁴⁷ ENGLUND 2000, str. 177–179.

⁴⁸ Krátce po vstupu Francie do války, přešel Bernard do jejich služeb, protože mu mohli nabídnout mnohem více peněz než Švédové. Nyní, počátkem roku 1639, ležel s armádou v dobytém Breisachu v Alsasku, které prohlásil za své vévodství, ověnčen titulem francouzského polního maršála a nehorázně vysokým platem, nedbaje slibů i výhrůžek Banera ani svého chleboďárce kardinála Richelieua. Bernard nedlouho poté umírá, 18. července 1639. Jeho muži, platící za jedny z nejzkušenějších veteránů a zároveň za sebranku nadmíru nespolehlivou, zůstanou

se valila dál a neváhala pocuchat každý saský či císařský sbor, který se jí nachomýtl do cesty. Marně kmitali poslové mezi dvorem Ferdinanda III., Gallasovou armádou, vojskem na Rýně i císařovými spojenci. Obklíčit rychle postupující švédské vojsko na Labi a odříznout ho od zásobování se jim však nepovedlo.⁴⁹

A tak byl Erfurt zachráněn a švédská armáda se obrátila k východu a hnala se do Saska dřív, než se mohla císařská armáda přeskupit. Baner bez problémů dobyl Cvikov a Saskou Kamenici a jeho armáda obsadila horské přechody do sousedních Čech. Další v cestě stál bohatý Freiberg, jehož obránci se odmítli vzdát. Švédové jej proto oblehli s úmyslem vzít si výpalné silou. Jenže právě zde se projevil nedostatek těžké artilerie. Lehká pěchotní děla nedokázala dostatečně poničit ani zastaralé gotické hradby a věže, kterými bylo toto horní město obeháno. Krom toho dorazily zvěsti o postupující císařské armádě. Netrpělivý Baner dal tedy povel k přímému útoku a jeho vojáci vzali 28. března město ztečí. Neúspěšně. Švédové ztratili více než 500 mužů a zkušeného plukovníka a nakonec, o dva dny později, odtáhli s nepořízenou.

Dne 14. dubna překvapil Baner svým dalším rychlým přesunem císařské a saské vojsko u Saské Kamenice. Jeho muži byli sice vyčerpáni dlouhým pochodem a nedostatkem spánku, avšak mezi blaty a rybníky divoce rozehnali nepřátele, kteří sotva stačili jednou vystřelit. Zbyl tu po nich kompletní týl, munice, šest kanónů, množství jídla a generálská kancelář. Její majitel, polní maršál Morzin, také utekl a byl nakonec v Praze uvězněn pro nedbalé vedení války.⁵⁰

Dne 26. dubna oblehli Švédové Pirnu, poslední opevněné místo na Labské stezce před vstupem do českých zemí. Město padlo po týdnu, hrad Sonnestein se udržel i proti opakovaným pokusům útočníků.⁵¹ Baner zde proto zanechal posádku, která zůstala až do listopadu téhož roku, a se zbytkem armády pokračoval do Čech.

ve Francouzském žoldu až téměř do konce války, než sběhnou ke Švédům. Mnozí z nich se pak zúčastní Königsmarckova tažení na Prahu. (z: ENGLUND 2000, str. 460.)

⁴⁹ *Documenta VI.*, str. 279–291.

⁵⁰ ENGLUND 2000, str. 180–184.

⁵¹ Podrobněji viz předchozí oddíl, kapitola „Český exil a role saského města Pirny“.

BANEROVY PLÁNY V ROCE 1639, DŮVODY PRO CESTU DO ČECH A HISTORIE POKUSŮ „TAŽENÍ NA VÍDEŇ“

Spolu se změnou charakteru války a jejího rozšíření z vnitřního konfliktu v rámci německé říše na konflikt habsburských a protihabsburských sil došlo roku 1639 k další pozoruhodné změně. Hlavní bojiště se přemístilo z vlastního Německa do českých zemí. Proč k tomu došlo a proč se Baner rozhodl zrovna pro vpád do Čech? Důvodů měl zajisté hned několik.

Zprvce byly Čechy zatím jen málo dotčeny válečnými operacemi. Oba saské vpády tu sice zanechaly své stopy, ale od té doby už uběhlo pět dlouhých let. A tohle tažení díky tomu slibovalo mnohem lepší zásobovací možnosti. Vše potřebné bylo tam, kam armáda mířila bez toho, aby musela za sebou nechávat vojenské posádky, které by držely otevřené cesty ke švédským přístavům. Takhle mohla zůstat celá hezky pohromadě a při síle.

Zadruhé to tam Baner už znal od roku 1634, neboť tudy táhl za druhého saského vpádu, kdy velel švédskému pomocnému sboru.

Za další do českých zemí mířila ustupující Gallasova armáda, tedy to, co z ní zbylo. Už Švédům unikla jednou, když se minulého roku museli vrátit kvůli obstarání nových koní zpátky na baltské pobřeží. Tu armádu bylo třeba rozdrtit co nejdříve, než se jí podaří znovu nabrat sílu a doplnit stavy a výstroj. A to už z toho důvodu, že to byla jediná síla, která momentálně proti Švédům stála. Ostatní císařské jednotky ležely touto dobou v Porýní a čekaly, co udělá Bernard Sasko-Výmarský, aby ho případně zastavily, kdyby chtěl vpadnout na území říše.

Baner také počítal, že by se v Čechách s podporou exulantů mohl snadno uchytit, anebo tam dokonce vyvolat nové povstání proti katolicizmu. To by znamenalo udržet válku hluboko na území nepřítele, jak velely dobové zásady a teorie správného vedení války. Ono to bylo také velice praktické, neboť válka takhle spolehlivě ničila cizí území, a kdyby se cokoli pokazilo, zbýval čas s tím něco udělat dřív, než by se švédská armáda ocitla zpátky po kotníky v Baltském moři.

Dalším zásadním důvodem pro toto tažení bylo vést válku na vlastním území Habsburků. Pokusit se i s malými prostředky dostat co nejdál, třeba až na Vídeň, což se mohlo podařit, kdyby Bernard byl – i přes svůj zhoršený zdravotní stav – schopen a ochoten

vytáhnout paty z Alsaska a rychlým tažením podél Dunaje pomoci Banerovi sevřít rakouské země do kleští. Účelem bylo zatlačit na nového císaře Ferdinanda III. a donutit ho k vyjednávání za takových okolností, které budou pro Švédsko přinejmenším výhodné. Dobyť Vídne by totiž za dané situace znamenalo absolutní zlomení habsburské moci v Německu, konečné vítězství ve válce, donutilo by císaře ke kapitulaci. Tohle ostatně nebyl zdaleka poslední pokus, který během dlouhé války švédští vojevůdci uvedli do pohybu. Kupříkladu Banerův nástupce, Lenart Torstensson, se o tažení na Vídeň pokusil hned několikrát. Tato demonstrace švédské síly a neohroženosti měla v roce 1639 zároveň také podnítit případné švédské spojence v řadách německých knížat a rozhoupat je k nějaké činnosti.

Byly to smělé plány, doba takové vyžadovala. Jednoduše, ať už by to dopadlo jakkoli, tenhle podnik se nabízel jako nejlepší možné řešení. Zvláště Baner a konec konců i švédská říšská rada si toho od něj hodně slibovali.

OBRANA ČESKÝCH ZEMÍ

V zimě roku 1638 se nacházel hlavní Gallasův stan v Zaháni ve Slezsku, kam se ze severu stáhl s větší částí své armády. Odtud pak až do konce jara pomalu proudily jednotky do Čech, kam hned v lednu 1639 přesunul svůj hlavní stan, a to do Hradce Králové a poté v dubnu do Prahy. Bylo třeba se připravit na obranu a se štěstím by přítomnost armády v Čechách mohla Švédy od vpádu odradit. Pluky se rozestavily v Polabí mezi Mělníkem a Ústím nad Labem. Menší pomoc obdržel také saský kurfiřt.

Když koncem ledna první zprávy potvrdily, že Švédové směřují na Halberstadt, začal císař shromažďovat potřebnou sílu, která by je zastavila a popohnat Gallase k akci. Byly obeslány jednotky ležící na Rýně, aby se připravily na pochod a uzavřely nepříteli ze severu, zatímco vojáci směřující z Čech se měli shromáždit u Chomutova a ti ze Slezska u Drážďan. K celkové síle císařských se měly připojit i pomocné sbory kurfiřtů bavorského a saského. Vojska se měla na výchozí pozice dostavit do 12. – 13. března. Účelem celé akce bylo obklíčit Švédy, odříznout je od Labe a od zásobování nebo přinejmenším zastavit jejich postup na pomoc Erfurtu.⁵² Jenže vyhladovělá Gallasova armáda nebyla dostatečně bojeschopná,

⁵² *Documenta VI.*, str. 284–287.

vojsku na Rýně trvalo více než měsíc, než se připravilo na pochod, a také kurfiřti svou neochotou jednat ztratili příliš mnoho času.

Rychle postupující Švédové odřízli mnohé císařské pochodující jednotky od jejich shromaždišť a způsobili tak zmatek. Když vtrhli do Saska, bez větších problémů tam rozdrtili málo početné císařské sbory, které se snažily zabezpečit horské přechody a zastavit postup nepřátel do Čech. Jedním z nich byla i zmíněná, narychlo sestavená, Morzinova armáda.

Stav císařské armády byl věru špatný a bylo životně důležité ji včas doplnit čerstvými posilami a také dozbrojit. A tak císař sháněl finanční prostředky, kde se dalo, ve Slezsku, na Moravě, v Čechách i v Rakousech, půjčoval si od vysoké šlechty i od jezuitů a Čechy se mezitím proměňovaly v jeden velký vojenský tábor. Všude jezdili verbíři a na zlato a sliby lákali nové rekruty. Vavřinec z Hofkirchenu, bývalý saský plukovník, který v roce 1638 přešel do císařských služeb, byl vyslán, aby naverboval něco chorvatské a uherské jízdy. Na ochranu křesťanstva vznikaly i první dobrovolné studentské legie nezřídka kdy vedené jezuitskými profesory.

Jenže nic z toho nešlo tak hladce. Ve Slezsku odmítali stavové vybrat daně, v důsledku toho, že se většina armády stáhla pryč, a císař tak nechal zemi napospas Švédům. A navíc nové uherské oddíly pak zvládly cestou ošklivě poplenit jižní Moravu i Čechy.⁵³

Se zásobováním musely vypomoci i ostatní korunní země, avšak bez dostatku pracovních sil potraviny často ležely v překladištích tak dlouho, dokud se úplně nezkažily a nepřišly vniveč. Horečné verbování a dozbrojování s sebou také neslo problémy s vyplácením žoldu, a tak vojáci brali, kde se dalo, a kancelář místodržících se plnila stížnostmi na jejich počínání, že lidem odvádějí koně a dobytek. Mnozí páni raději se svými cennostmi prchali do Bavor a do Rakous nejen před Švédy, ale i před vlastními. Úplný rozklad císařských oddílů, které se od května 1639 soustřeďovaly u Prahy a proměnily se v neukázněné, loupeživé bandy, byl vedle Gallasovy nečinnosti další příčinou toho, že do Čech musely být z říše povolány armádní skupiny maršálů Ottavia Piccolominiho a Melchiora Hatzfelda, aby bylo zabráněno švédské okupaci.⁵⁴

Oba jmenovaní stáli do té doby na Rýně a vyčkávali, co udělá Bernard. Když neudělal nic, mohli být k dispozici jinde. Zanechali v Porýní silné posádky a Hatzfeld vyrazil s 5000 muži a Piccolomini jich měl 6500.

⁵³ REZEK 1890, str. 189–196.

⁵⁴ *Prameny 6.*, str. 5.

Kritika na Gallase u císařského dvora ve Vídni sílila. Nejvíce mu byla vytýkána nečinnost, když se po Morzinově porážce nepokusil Švédy zastavit ještě na hranicích, a že jedná málo výbojně. Na jeho obranu je však nutno říci, že jeho mužstvo bylo v opravdu špatném stavu, zásobování vázlo a tou dobou na konci dubna neměl ještě ani zmíněné nové rekruty. Místo toho tedy seděl v Praze, vylepšoval její obranu, bořil domy v blízkosti městských hradeb a také nechal zbudovat velký opevněný tábor na Bílé hoře.⁵⁵

VOJSKO V ZEMI A TAŽENÍ NA PRAHU

Dne 23. dubna pod velením generálmajorů Stalhanse, Wrangela a Pfuela vtrhl švédský předvoj do Čech a hned první na ráně bylo královské město Děčín. Kvůli nedostatku munice se vzdalo 27. dubna, po pouhých třech dnech obléhání. Zatímco ostatní pokračovali dál, Pfuel se stal velitelem pevnosti a za čas, který zde pobyl, si z blízkého okolí vynutil kontribuci ve výši 20 000 zlatých. Ústí nad Labem i Litoměřice se vzdaly bez boje už nazítří, 28. dubna.⁵⁶

Teprve, když předvoj zajistil Děčín a Litoměřice, pustil se do Čech i Baner s hlavním vojskem, které se asi tak v první půli května usadilo v Litoměřicích, kde nějakou dobu setrvalo, zatímco Baner čekal na posily, verboval a nechával vojáky odpočívat. Odtud pak jednotlivé oddíly vyjížděly plenit okolí a obstarávat zásoby. Na tenhle způsob války měl Baner armádu sestavenou dobře, tady se jízda uplatnila nejlépe, zvládala „obhospodařovat“ mnohem širší oblast než pěchota. Švédové vyráželi podél Ohře a dorazili až do Loun, kde loupili 14. nebo 15. května. Pronikli však až k Rakovníku.

Druhá skupina, zajisté Pfuelova, vyrazila z Děčína a během první půlky května pětkrát vyplenila Chomutov. Vojáci místní obyvatele mučili a týrali, dokonce i lámali kolem, aby z nich dostali úplně všechno.

Baner však přílišné plenění prozatím moc neschvaloval. Stále doufal, že se k němu v souvislosti s jeho provoláním, že nepřichází ze světských důvodů, nýbrž na ochranu evangelictva, přidají emigranti v hojném počtu. Dorazilo jich asi 1500, což bylo mnohem

⁵⁵ REZEK 1890, str. 198–200.

⁵⁶ Tamtéž, str. 187, 188.

méně, než čekal. Jenže válka musela živit samu sebe a Litoměřičtí se o tom během švédské přesvědčili na vlastní kůži.

Jako reakce na zprávy o vpádu Švédů do Čech a obsazení Litoměřic rozesílali místodržící listy do všech královských měst, aby ta nenásledovala zlého příkladu litoměřických, a zachovávající věrnost císaři, postavila se útočníkům na odpor. Z Prahy jim prý poskytnou vojenskou podporu.

Zatímco Baner vyčkával v Litoměřicích, Gallas promeškal další možnost se s vetřelci vypořádat nebo jim alespoň zabránit v dalším postupu. Dne 25. května už byla švédská armáda opět v pohybu. Jízdní skupiny lehce poplenili Žatecko a jedna větší se prospekla až do jižních Čech, kde přepadala kupce na cestách a všelijak jinak šířila strach.⁵⁷

Hlavní voj mezitím, již 27. května⁵⁸, rychle dospěl k Mělníku. Měšťané posílení malou císařskou posádkou se chopili zbraní a hodlali se bránit. Neudržovaná a poškozená městská fortifikace ale nemohla švédský průnik zastavit, bojovalo se i uvnitř hradeb, až do kapitulace města. Několik císařských vojáků se zachránilo útekem zámeckou brankou. Městské domy byly vydrancovány, taktéž jejich vinné sklepy, i děkanský kostel, z něhož zmizelo množství cenných předmětů. Značně poškozeny byly i okolní vinice. A z dobytého Mělníka se téměř na jeden rok stala důležitá švédská pevnost. Po celou tuto dobu se prý nevedly žádné obchody ani živnosti, nepořádaly se trhy a město nemělo žádné příjmy, takže ještě dlouho po odchodu Švédů nebylo schopno platit daně ani další poplatky.⁵⁹

Mezitím byl z Prahy vyslán Vavřinec z Hofkirchenu s Raimondem hrabětem Montecuccolim a osmi pluky pěchoty a jízdy⁶⁰ k Brandýsu nad Labem, aby tam Švédům zabránili v přechodu řeky. Sami se pak ve městě chovali hůře než nepřátelé a obrali místní o veškeré obilí, mouku i víno a odvedli jim dobytek.⁶¹ Navíc vybrali místní kostely a odnesli i posvátný obraz Panny Marie, tentýž, který provázel císařskou armádu do bitvy na Bílé hoře. Když se pak měli utkat s Banerem, který díky radě jednoho místního sedláka přebrodiv Labe

⁵⁷ REZEK 1890, str. 200 – 205.

⁵⁸ Kilián uvádí jiné datum, mnohem dřívější, 8. května, ale přikláním se k dataci, kterou použil Antonín Rezek, neboť více zapadá do časového kontextu a objevuje se i v dalších zdrojích. Krom toho je nepravděpodobné, že by Mělničtí pohřbívali své padlé až měsíc poté, co Švédové město dobyli.

⁵⁹ KILIÁN 2008, str. 163, 164.

⁶⁰ Osm pluků v plné síle by znamenalo více mužů, než mohl Baner mít vůbec k dispozici. Je tedy pravděpodobné, že měli silně podstatu už z předchozího hladového tažení v Pomořanech. Navíc se Montecuccoli a jeho tři jízdní pluky účastnili i neúspěšné Morzinovy výpravy proti Švédům a je jisté, že tam určité ztráty utrpěly a doplněny nebyly.

⁶¹ REZEK 1890, str. 201.

už pod Kostelcem, projeví se jako velcí slaboši. Během srážky, k níž došlo 29. května nedaleko Lobkovic, byly císařské jednotky zahnány na úprk a oba velitelé, Montecuccoli i Vavřinec z Hofkirchenu, postřelený do ramene, padli do zajetí.⁶²

Žádné válečné operace ve středu země nemohly být úspěšné, pokud nebylo dobyto Prahy, a Baner si to jasně uvědomoval. Proto tam zamířil hned druhý den poté, co se zmocnil Brandýsa i Staré Boleslavi. Praha za války nabyla charakteru strategické pevnosti a na poslední chvíli se dohánělo, co bylo v mírových dobách zanedbáno. Nyní v roce 1639 byla zaopatřena dobře. Na Bílé hoře se nacházel opevněný tábor chráněný dvěma pluky a 50 děly. Další císařští vojáci byli rozloženi v okolních vsích. Doposud se dařilo držet vojáky na uzdě a každé násilí páchané na civilním obyvatelstvu bylo tvrdě trestáno. Jednou to došlo tak daleko, že vzpurný rytmistr a 8 jeho mužů byli veřejně popraveni na Staroměstském náměstí.⁶³

Zaútočit na opevněný tábor na Bílé hoře si Baner netroufal, a tak se rozložil mezi vinicemi na Letné a šibeničním vrchem naproti Horské bráně.⁶⁴

„...vypínaje svou hlavu a nadut jsa neskrocenou pejchou, ku Praze s velikou municí válečnou a s mnoha množství vozův řebříky přitáhl, té naděje jsa, že jeho vojsko přes ty řebříky bez všelikého odporu na pražské zdi jako na hrušky polezou. Ale trefila kosa kámen a pištec na bubeníka! Položil se pak týž Panýr s svým lidem nejprve u šibenice, poručíc k té šibenici dva velké kusy přitáhnouti, z nichžto, některou ránu k Horský bráně beze vší škody učiníc, stříletí přestal. Na druhém vrchu po levé straně lid jeho pěší s rozvinutými praporci, jako by již již do Prahy vtrhnouti měli, stáli, ale potom všecko vojsko poodtáhnouc odtad vokolo vinic, přitáhli i s kusy k kostelu sv. Pangráciho nedaleko za Vyšehradem ležícího, ale již nyní zbořeného. Odtud silně ke zdem městským z šesti velkých kusův proti Karlovu stříletí počal. Proti němuž zase z kusův od chrámu božího sv. Apolináříše a z plechauzu vyšehradského mu silně odporováno bylo. Do téhož chrámu božího z jeho kusu veliká koule, prorazíc zed, přišla a tam zůstala.“⁶⁵

Baner, vědom si toho, že na pokoření pražských hradeb a úspěšný průlom, nemá ani dostatek těžké artilerie ani vojáků, sice podnikl ještě nějaké další kroky – jeho jízdní hlídky vyplenily Zbraslavský klášter, zničily most přes Berounku a rozházely vory na Vltavě

⁶² ŠNAIBERK 2005, str. 35.

⁶³ REZEK 1890, str. 207.

⁶⁴ Horská brána stála na východním konci Senovážného náměstí.

⁶⁵ *Paměti Kocmánkovy*, str. 28.

připravené pro příchod Hatzfelda –, ale když se Gallas odmítl vzdát na akord, hned zrána 2. června odtáhl zpět na Brandýs, kde se začal opevňovat.⁶⁶

ZAJIŠŤOVÁNÍ POZIC

Po neúspěchu u Prahy, který se ostatně dal předpokládat, s tím vším císařským vojskem v hradbách, bylo potřeba zabezpečit své pozice jinak. Výraznou úlohu tu sehrála linie vytvořená řekou Labem, která tvořila přirozenou fyzicko-geografickou hranici. Nemaje hlavního města království, rozložil Baner své vojsko do tří opěrných bodů v jeho okolí, aby tak mohl včas kontrovat případný pohyb císařských. Touto páteří švédské labské obrany se stala města Litoměřice, Mělník a Brandýs nad Labem spolu se Starou Boleslaví.

Zvláště poslední z těchto lokalit, určená za Banerův hlavní stan, se začala měnit v ohromnou pevnost. Obyvatelé byli z větší části vyhnáni, většina domů stržena, včetně jednoho z kostelů (sv. Petra) a vzácných manýristických staveb v zámeckém parku, letohrádku a míčovny a to všechno bylo použito na stavbu zdejších fortifikací. Na brandýské straně vyrostlo několik bastionů střežících předmostí a zámek se proměnil v barokní pevnost, na straně boleslavské pak byla vybudována celá síť zákopů plná palebných postavení a zesílená sedmi redutami na vnějším pásu, táhnoucím se 2 km od východu k severozápadu, a jednou týlovou na kopci nad městem, která chránila přístup od západu podél říčního toku.⁶⁷

K úspěšnému se udržení v Čechách bylo jednak potřeba cele ovládnout území na sever od Labe a také zajistit dostatek proviantu a zásob. Proto Baner 24. června vydal list na ochranu města Brandýsa, avšak pouhé tři dny poté vojáci vyloupili městské kostely, oltáře, sotva od vpádu Sasů opravené, rozmlátili, mrtvoly vyvěkli z krypt ven a roztáhli je po okolí.⁶⁸

K obstarání zásob a ovládnutí kraje bylo vysláno několika jízdních skupin. První z nich vyrazila na Český Brod, Kouřim, Kolín, pak ke Kutné Hoře a Čáslavi. V Českém Brodě zanechali jen spáleniště a jeho okolí zplundrovali tak dokonale, že zůstalo pusté a bez obyvatel až do roku 1648. V Kouřimi pobrali jen koně, protože dál už nebylo co. Odvezli to císařští, kteří se

⁶⁶ REZEK 1890, str. 207–209.

⁶⁷ ZUMAN 1934, str. 9, 10.

⁶⁸ ŠNAIBERK 2005, str. 36. A také PRÁŠEK 1913, str. 347–350.

odtud před Švédy ve chvatu stáhli a na ústupu ještě zapálili obě předměstí pro jistotu. Pokračovalo se dál. Dne 3. července dosáhla švédská jízda Kolína, kde zajala rychtáře (propuštěn byl na výkupné a téměř po dvou letech) a konšelé museli pro Švédy shánět potraviny i peníze. Mezitím jezdci pročesali okolí a veškerý dobytek sehnali do města, kde jej pak veřejně prodávali. V Čáslavi, kam dorazili 20. července, se tento scénář víceméně opakoval.

Druhá skupina vyjela ve směru na Nymburk, Poděbrady, Kladruby, Přelouč, k Pardubicím a Chrudimi. Do Nymburka dorazili už 9. června a zanechali tu v kvartýrech dva pluky, které se tu zdržely 33 neděl a okolí důkladně vyjedly. Větší část mezitím pokračovala dál, poplenila Poděbradsko a dorazila k Pardubicím, kde narazila na císařské. Ti se Švédů zalekli a na předměstích vypálili 89 domů a stodol a pak ustoupili.⁶⁹ I tady se pak ubytovaly švédské pluky. Praha sice 14. června vyslala městu na pomoc 1500 Chorvatů, ale ti cestou narazili na sbor plukovníka Schlanga, který je rozprášil. Z Pardubic poté vyrazil oddíl 1000 jezdců a proklouzl k Vysokému Mýtu, kde zajal přední představitele města kvůli výkupnému a hojně zde raboval. Krom vysokého výpalného si vojáci odvezli koně, obilí, šatstvo a mnoho dalšího. Škody jen ve městě se počítaly na 10 000 zlatých.

V Pardubicích se také oddělila další skupina a zamířila do kraje královéhradeckého, kde bylo středisko největšího odporu proti rekatolizaci. Obyvatelstvo se poddalo snadno, jen Hradec Králové bylo potřeba oblehnout a dobýt. Došlo k tomu 17. června a během bojů bylo pobořeno či vypáleno na 400 domů ve městě i na předměstích.

Další skupina z Brandýsa vytáhla, patrně koncem července, na Mladou Boleslav a do kraje jičínského. Jičín, Veliš a Kopidlno dostaly na výživu švédskou posádku. V okolí byla hojně vymáhána kontribuce, a to jak finanční, tak naturální povahy. Vrátilo se sem též velké množství emigrantů, kteří teď plundrovali své bývalé statky.

Bezespору nejzajímavější postavou těchto tažení byl emigrant Zdeněk hrabě z Hodic⁷⁰, sloužící v té době ve švédské armádě v hodnosti plukovníka. Se svými pluky se 12. července 1639 zmocnil Smiřicka a Opočenska, odkud dále pokračoval ve svých výbojích. Obsadil nedaleké Nové Město nad Metují a načas tam ubytoval dva své jízdní pluky, než je

⁶⁹ Karel Kuča ve svých Městech a městečkách (díl 5.) naopak uvádí, že předměstí Bílé a Zelené bylo vypáleno Švédy až po odchodu císařských.

⁷⁰ Jeho manželkou byla Alžběta Trčková, vdova po Vilémovi Kinském. Proto roku 1639 odsadil Smiřice a Opočno. Tyto statky patřili do roku 1634 Trčkům z Lípy, kteří o ně přišli v konfiskacích po Valdštejnově údajné zradě a jeho odstranění, neboť jedním z jeho nejbližších důstojníků a příbuzných byl i Adam Erdman Trčka z Lípy, taktéž zavražděný v Chebu.

koncem léta vystřídá jiný švédský pluk. Na výživu Hodicových mužů město celkem vydalo 4000 zlatých a dostalo za to na oplátku salvu guardii. Měšťanům se zde za Švédů nevedlo zas tak špatně, neboť hrabě se prý osobně znal s některými z jejich představitelů. Okolní vsi na tom byly hůře.

Zdeněk z Hodic se pak 25. července pokusil ještě o Náchod, jenže tam ho odmítli do města vpustit a ještě po něm stříleli. Naopak koncem září, když císařští z Kladska vpadli do kraje, přidali se náhodští k nim a mstili se na Švédech zajatých v Novém Městě nad Metují.

Švédům se však podařilo oblast bez větších problémů uhájit a 28. září vybrali 19 000 zlatých výpalného až v Litomyšli (3000 za město, 16 000 za kraj).⁷¹

Typický švédský postup při obsazování českého území na jaře a v létě 1639 území by se dal shrnout takto: Baner proklamoval, že přichází s dobrými úmysly. Vojsko začalo v okolí shánět zásoby a proviant, kde ho nedali dobrovolně, tam o něj přišli násilím. Na obsazeném území byla vyhlášena kontribuce, když nepřišla včas nebo v požadované výši, tam Švédové vyhrožovali a často i něco pro výstrahu zapálili. Krom toho kdejaký velitel ještě často iniciativně něco zabavil nebo vybral navíc. Tam, kde byl uložen nějaký regiment, museli místní ještě navíc zajistit jeho výživu, jako předtím za císařských. Až na výjimky se nijak výrazně neplenilo a neničilo.

Dobrym příkladem ke konkrétní ilustraci z této poklidnější fáze švédského pobytu v Čechách toho roku mohou být události, jež se staly na Kosti. Z důvodu švédského ohrožení se do hradu uchýlilo nemálo příslušníků drobné šlechty z širokého okolí. Byly tu uschovány také značné zásoby obilí i část dobytka z okolních dvorců. Za okupace tam nejprve přitáhl malý jízdní oddíl Švédů, a když nebyl vpuštěn do hradu, vyžádal si alespoň kontribuci v podobě obilí, dobytka, piva a vína, anebo 500 zlatých místo toho. Kostecký hejtman však odmítl, a tak Švédové vypálili blízkou krčmu a posléze i maštal v sousední vsi, jelikož tam nenašli žádné koně. Na čas byl klid, ale pak se pod hradem ukázala další švédská skupina. Trochu poplenila okolní dvory, mlýn a několik chalup a vybrala poměrně nízké výpalné, pouhých 100 zlatých. Když přišli Švédové potřetí, dožadovali se vstupu do pevnosti a vyhrožovali všelijakým násilím, pokud by byli odmítnuti. Kostecký hejtman proto hrad vydal, aby ho zachránit a stejně tak životy všech jeho současných obyvatel. A tak byla na hradě ubytována i švédská posádka dvaceti jezdců a dvaceti mušketýrů. Okolní dvory dostaly salvu

⁷¹ REZEK 1890, str. 210–216.

guardii a celé panství sice odvádělo týdenní kontribuci ve výši 300 zlatých, ale fungovalo normálně dál. Švédové ani neodvedli zdejších mnoho dobytka, pobrali většinou jen koně, i pivovar vařil dál. Část piva šla na prodej, část Švédům, a tak to bylo se vším. Švédská ochrana úspěšně bránila panství i proti vlastním vojákům. Dochoval se pouze jeden záznam o loupeži, kdy mladý důstojník se svými vojáky sebral nějaké předměty ze soboteckého kostela. Svého činu však prý litoval a veškeré cennosti ještě toho večera vrátil. Pravděpodobně se to tedy provalilo a on se obával trestu. Za švédského panování však samo sebou zmizely hradní zásoby, obilí a dobytek byly zčásti spotřebovány, zčásti pak rozprodány poddaným – aby bylo na placení kontribuce – vlna i železo zabaveny a odvezeny a víno, byť původně zazděné ve sklepích, nalezeno a vypito buď přímo na hradě, nebo ve švédském ležení v Brandýse.

Určitou kosteckou raritou bylo její jmenování kvartýrem Banerovy druhé manželky Alžběty Juliány. Ve skutečnosti zde však nepřebývala. Vzhledem k těm všem osobám, které se sem uchýlily z okolí, aby unikly válce, už stejně nebylo na hradě místo. Kost pouze hmotně i finančně přispívala na její výživu a vydržování jejího dvora.⁷²

POKUS O VPÁD DO JIŽNÍCH ČECH

Zatímco část jeho armády obsazovala východní Čechy, vyrazil Baner v polovině července s početným sborem od Mělníka směrem na Beroun. Jeho úmyslem bylo narušit zásobování Prahy, která ve švédském sevření neměla mnoho jiných možností, kde brát. Poté měl v plánu pokračovat dále na jih a proniknout do jižních Čech, kterých se válka přímo nedotkla už od stavovského povstání. Avšak u Berouna už čekali Hatzfeldovi dorazivší vojáci a dva švédské pluky, které se pustily příliš daleko na jih, rozprášili. Na to lehká jízda císařských vyrazila k Lounům, odkud přivedla další švédské zajatce. Za takovéto situace bylo pokračování švédského tažení dosti riskantní. Stáli tu proti přibližně stejnému počtu císařských a další měli hned za zády v Praze. S posilami se nedalo počítat, část vojska byla rozložena v posádkách a většina jízdy operovala na východě. A tak vydal Baner rozkaz k návratu a jeho oddíly se stáhly zpátky na labskou hranici.⁷³

⁷² PEKAŘ 1970, str. 22–29.

⁷³ REZEK 1890, str. 219.

ŠVÉDOVÉ V LUŽICI A VE SLEZSKU

Souběžně s operacemi v Čechách probíhaly i další boje v Lužici i na území císařových zemí. Už na začátku května 1639 vyrazil od Baltu nejvyšší polní zbrojmistr Torstensson se třemi jízdními pluky a několika sty pěšáky, aby zajistil Banerovi levé křídlo. Potýkal se však se stejnými potížemi jako vrchní velitel, a tak se na místo dostal až v červnu.

Saská armáda by tou dobou v troskách a pomoci císařských se nedočkala, protože ti měli v sousedním Slezsku sotva dost mužů v posádkách. Budišín, Kamenec, Lubno, Žitava i Zhořelec tak padly snadno do švédských rukou. Kladská pevnost se však udržela, sídlila tu silná posádka císařských a Torstensson neměl dost mužů na její obléhání. Namísto toho však vtrhl na Frýdlantsko,⁷⁴ kde však již Švédové před časem řádili, dvakrát. Přes Českou Lípu sem pravděpodobně dorazil menší jízdní oddíl už 18. května, předměstí vypálil a místní děkanský kostel vyraboval. Ve větším počtu pak Švédové 24. téhož měsíce a bez boje obsadili zámek a pobrali veškeré cennosti. Zdejší hejtmanem svolaná domobrana se totiž rozprchla, sotva nepřátele uviděla.⁷⁵

Dne 19. srpna 1639 vytáhl z Braniborska také polní maršál Dewitz s úkolem zatlačit na císařskou moc ve Slezsku. Vbrzku obsadil Hlohov a poté, co mu z Čech přišel na pomoc Stalhans se 7000 muži a několika děly, pustili se společně dál. Početní luteráni v zemi Švédy zprvu vítali. Město Vratislav se však odmítlo podřídit a bylo vzato ztečí, vyrabováno a jeho obyvatelům byla uložena nelidsky vysoká kontribuce jako trest a odškodné.

Dál se švédská armáda sice nepustila, ale menší jízdní oddíly pronikaly až k moravské hranici a císařský velitel Slezska marně žádal o posily a prostředky k zabezpečení území, které zbývalo.⁷⁶

DLOUHODOBÁ NESPOKOJENOST S GALLASEM, POSILY CÍSAŘSKÝCH A NOVÝ VRCHNÍ VELITEL

Zatímco Švédové pomocí své obávané jízdy ovládali půlku české země, seděla císařská armáda stále v Praze a krom drobných potyček v těsném okolí města se o nic vážnějšího

⁷⁴ REZEK 1890, str. 216, 217.

⁷⁵ ANDĚL 2002, str. 55.

⁷⁶ REZEK 1890, str. 218.

nepokusila. A tak švédské výpady dál ohrožovaly zásobování Prahy, už tak dosti mizerné. S nedostatkem přišla nejprve drahota a posléze i hlad. V Praze se navíc tísnilo obrovské množství lidí, které tu hledalo úkryt před řádícími Švédy. A když k tomu všemu ještě vypukl mor, byly ztráty ohromné. Podlehlo mu prý na 10 000 židů a 18 000 křesťanů. Aby nákaza nezpůsobila ještě větší ztráty mezi vojskem, bylo pět regimentů odveleno do západních Čech, kde se utábořily v Plzni a na Rakovnicku.

Mezitím, ve dvou vlnách v druhé půlce července, konečně dorazili naverbovaní Chorvati a také přispěchal Hatzfeld. Rovnováha sil v zemi se začala vychylovat v neprospěch Švédů, jak se ukázalo u Banerova pokusu probít se k jihu. Gallas, opětovně bombardován stížnostmi z Vídně, se s Hatzfeldovou podporou konečně rozhoupal k nějaké protiakci.

Stalo se to pravděpodobně začátkem srpna. Hatzfeldovy oddíly se přesunuly na jihovýchod od Prahy a zahájily tažení proti Kolínu. Měly se probít ke Hradci Králové, spojit se tam s oddíly z Kladska a společně udeřit na Starou Boleslav, zatímco Gallas vytáhne z Prahy a zaútočí na Brandýs. Plán to byl vcelku dobrý, ale jednotlivé akce se nepodařilo dobře zkoordinovat, a tak zdaleka nesplnil očekávání. Jednotky z Prahy svedly těžký boj o čelní opevnění a podařilo se jim z něj sice Švédy vytlačit, avšak posily od Hradce nedorazily včas a těžce získané pozice byly opět ztraceny a útok odražen. Hatzfeld totiž už u Kolína nečekaně narazil na dva záložní švédské pluky, které se tak vehementně a účinně bránily značné přesile, že musel i po vyhrané šarvátce zase raději ustoupit.

Během srpna se také začal mečem ohánět saský kurfiřt. Jeho malá armáda napadala švédské posádky v Sasku a dobývala zpět opěrné body. Baner, který potřeboval většinu svých sil v Čechách, musel oželeť přerušené zásobování a vystačit si s tím, co zvládala opatřovat jeho jízda. Když pak do Saska zamířil i Hatzfeld (širokým obloukem přes Prahu, Rakovník a Žatec), musel už švédský velitel zakročit a vypravit tam nějakou pomoc. Jeho vojsko se také pokusilo obsadit Most. Všech jeho 24 srdnatých obránců bylo nakonec pobyto, ale Banera tento odpor tak rozeznil, že dal celé město zapálit. Oddíl dragounů zde měl zůstat a zabránit obyvatelům v hašení jejich příbytků a dohlédnout na to, aby opravdu všechno shořelo.⁷⁷

Další drobné šarvátky pokračovaly i v pražském okolí, během nichž byla těžce poznamenána uherská jízda.

⁷⁷ REZEK 1890, str. 219–223.

Špatný stav císařské armády i celá situace v Čechách byly přičítány Gallasově neschopnosti a nečinnosti. Jeho odpůrci se množili. Sám vrchní velitel o tom nesporně věděl, ale ani to ho nepodnítilo k další akci. Místo toho začal jen více holdovat alkoholu. A tak se ve Vídni začalo přemýšlet o jeho možném nástupci. Jenže nebylo kde brát. Valdštejn sice za svého druhého generalátu ještě stihl upevnit strukturu císařské armády jako takové, ale problém spočíval v důstojnících. Mnozí plukovníci byli pouze titulárního rázu, svou jednotku v životě neviděli. Protestanti byli naopak nespolehliví. A krom toho silně rozbujela protekce, která na důležitá místa přivedla samé neschopné lidi. Císaři a jeho armádě bytostně chyběli zkušení vojevůdci. Bez nich armáda pouze spolykala ohromné množství peněz, bitvu prohrála a byla rozprášena nebo prostě pomřela hlady a veškeré investice do ní vložené tak přišly vniveč. Jenže kde takového vojevůdce vzít?

Situace byla o to horší, že Švédové měli dobrých důstojníků spoustu. Gustav II. Adolf si jich četnými výboji proti Rusku i Polsku vychoval celou řadu. Shromáždil kolem sebe schopné lidi, kteří po jeho smrti jen prostě nekopírovali jeho strategii, ale byli schopní ji přetvořit k obrazu svému. Johan Baner byl rychlý a lstivý, dokázal výborně manévrovat a působit značné škody nepříteli i s malým počtem mužů. Lenart Torstensson byl výborný taktik a dělostřelec, který dokázal naplno využít terénu. Königsmarck⁷⁸ byl zase prvotřídním velitelem jízdy. A byli tu i další. Ale Ferdinandovi III. toho moc nezbylo. Neporazitelný Tilly padl, geniální Valdštejn byl odstraněn a jeho nejschopnější lidé buď padli s ním, nebo momentálně trčeli ve švédském zajetí jako třeba polní maršálové hrabě Puchheim či Hans Georg von Arnim...

Nakonec tedy císařova volba padla na jeho vlastního bratra, arcivévodu Leopolda Viléma, mnohonásobného obročníka, biskupa olomouckého, který měl vyměnit berlu za meč a navrátit zašlou slávu císařským zbráním. K ruce mu měl být Piccolomini, jakmile dorazí, který byl de facto skutečným velitelem vojenských operací, neboť arcivévodě se stal i gubernátorem Čech a měl tedy i plno jiných starostí. Oficiální jmenování proběhlo 15. září, ale arcivévodě vyrazil z Vídně nejdříve o čtyři dny později a do Prahy na Bílou horu se dostavil

⁷⁸ Johan Christoffer von Königsmarck sice nebyl původem Švéd, ale Němec, a do švédských služeb vstoupil až v roce 1630, avšak brzy v nich dosáhl pověsti schopného válečníka, ale také nespolehlivého plenitele. Nakonec proslul spíše tím druhým, když těsně před koncem války dobyl půlku Prahy. Když se však roku 1646 vybíral Torstenssonův nástupce, byl jedním ze třech kandidátů. (z: ENGLUND 2000, str. 395. A také KLUČINA 2000, str. 339.)

pravděpodobně až 7. října. Krom vrchního velení armády dostal na starost i úřad gubernátora Čech.

Matyáš Gallas zůstal u armády ještě do 20. listopadu a 29. téhož měsíce byl oficiálně poslán do výslužby a zároveň ve Vídni jmenován tajným radou a členem císařské vojenské rady. Pravděpodobně tu zafungovaly dopisy od Leopolda Viléma, který se ho dosti zastával.⁷⁹

KRITIKA DOPADÁ I NA BANEROVU HLAVU

Nejen Gallas měl však problém se svými nadřízenými ve Vídni, kteří nebyli pravděpodobně ani dostatečně informováni o skutečném stavu armády a situace. Ani švédská říšská rada ve Stockholmu nebyla s Banerem úplně spokojena. Bylo mu jednak vyčítáno, že dosud nedobyl Prahu, a také, že neposílá žádné peníze. Obojí byla sice pravda, ale zvláště to první ho velice rozeznilo. Peníze si nechával u sebe. Pravděpodobně ze stejného důvodu, jako později shromažďoval velké množství zásob. Byla to prozíravost, nikoli chamtivost, nebo přinejmenším nejen ta. Již delší dobu mu muselo být jasné, že nemá šanci své vydobyté pozice udržet. Bernard v Alsasku mezitím náhle zemřel a veškeré síly císařských se teď ubíraly k osvobození císařových zemí. Ale stejně tvrdohlavě jako po Nördlingenu v roce 1634, hodlal setrvat v Čechách, co nejdéle to bude možné. Bylo třeba tomu také přizpůsobit vedení války. Jestliže bylo jisté, že nebude moci české země nadále využívat, bylo nutné, dle zásad válečné logiky zabránit nepříteli, aby z nich čerpal on. Pokud by to nešlo, bude třeba tuto zemi zničit. Rozhodlo prosté *ratio belli*.

Aby uspokojil švédskou vládu a zbavil se neoprávněné kritiky, shromáždil Baner své vojsko a z Litoměřic vytáhl se vší parádou ještě jednou ku Praze, kam dorazil 21. října. Marně se pokusil svým příchodem vylákat císařské k bitvě, a proto podnikl útok na letohrádek Hvězda, kterého bez větších nesází dobyl. Vzápětí se však jeho útočné oddíly dostaly pod těžkou palbu císařských a byly donuceny se opět stáhnout, neboť hrozilo, že by se vzňal střelný prach uskladněný v letohrádku a vše by vyletělo do vzduchu. Proto Baner přesunul děla do pozic, odkud mohla dobře oplácet kanonádu z Pražského hradu, přičemž zároveň podnikl výpad proti bělohorskému opevnění. Švédové udeřili na pozice císařských s takovou

⁷⁹ REZEK 1890, str. 225–227.

prudkostí, že je natřikrát donutili k ústupu až na Hradčany. Tady však Baner udělal zřejmě chybu, když jim včas neodřízal cestu a nechal je dostat se bezpečně do města. Místo toho se stáhl zpět na Bílou horu, kde rozbil tábor. Neučinil ani žádné pokusy o obklíčení Prahy. Ba co víc, začal místo toho vyjednávat.

Bud' přecenil sílu nepřítele a obával se útoku do zad od blížících se posil z Německa, anebo neměl dostatek vhodných děl k obléhání.⁸⁰ Jeho pozice zřejmě nebyla tak silná, aby vzal město útokem, a neměl ani dost času, aby ho vyhladověl. Vyjednáváním, ke kterému ostatně ani jedna strana neměla oprávnění, se pravděpodobně snažil získat čas a zastavit Piccolominiho postup, poněvadž se to jednání zároveň sám snažil zdržovat a všelijak sabotovat nesmyslnými podmínkami, na které nemohla druhá strana přistoupit.

Nakonec byl Baner nucen tábor na Bílé hoře opět vyklidit, kvůli nedostatku vody a píce pro koně. Švédové jej definitivně opustili 29. října.⁸¹

KONEC ROKU 1639, VELKÁ ŠVÉDSKÁ KONTRIBUCE A PUSTOŠENÍ ČESKÉ ZEMĚ

Bez možnosti obsadit Prahu mohla cizí armáda území Čech dočasně okupovat, ale ne ho trvale dobýt. Koncem října proto vydal Baner rozkaz k zahájení nejohavnějšího pustošení, k jakému za dlouhé války došlo.⁸²

Už od konce léta 1639 byla ve všech Švédy ovládaných oblastech vyhlášena kontribuce. Jízdní oddíly projížděly všechna města, městečka i vesnice, vybíraly všude, mnohde i vícekrát. V krajích, kde obyvatelstvo nezvládlo vyměřenou sumu shromáždit, pobrali Švédové dobytek, a i když to zvládlo, odvedli jim ho většinou také.

Nyní na konci října vyrazila podobná skupina i z Banerova tábora na Bílé hoře. Byla vedena obávaným plukovníkem Schlangem⁸³ a nejprve vyrazila na Beroun, kterého dosáhla pravděpodobně již 22. října v noci, kde si Švédové hned vyžádali 300 zlatých. Druhý den pak nahnali měšťany do kostela sv. Jakuba, vyžádali si 1000 zlatých za ochranu a dali jim čas na rozmyšlenou do rána. V noci řádili v okolních vsích, obzor kolem města lemovaly plameny

⁸⁰ Což je nepravděpodobné. Pokud totiž bělohorské opevnění opravdu disponovalo uváděnými děly, měl by jich mít více než dost, leda by se jednalo o samé protipěchotní kusy malých ráží.

⁸¹ REZEK 1890, str. 227, 228.

⁸² ENGLUND 2000, str. 185, 186.

⁸³ Plukovník Erik Schlang, Banerův oblíbenec, byl zkušený, tvrdý válečník, zocelený nejedenou bitvou. Sice ve švédských službách přišel o paži, ale nebránilo mu to pokračovat ve službě. (z: ENGLUND 2000, str. 187.)

v místech, kde se nacházely Žebrák, Lochovice, Dobříš, Kytín a Mníšek. Hned zrána byli Švédové zpátky ve městě, A zatímco se dožadovali svých peněz, „švédská lůza vesměs město loupila i zapálila“. Městský kostel byl vyrabován, zničen špitál, vypáleny ovčiny a dvory kolem města i na předměstích. Švédové se vloupali i do pivovaru, kde „měděný kotel na kusy roztloukli a s sebou odvezli“.⁸⁴ Vojáci pobíhali se zbraněmi v rukou, tloukli obyvatele, aby jim pověděli, kde mají schované cennosti, strhávali z nich i šaty a nakonec, aby všechno lup mohli odnést, použili k tomu i sypky z polštářů a peřin, které rozpárali a vysypali na ulici. Ve městě to mnohde vypadalo, jako by napadl sníh.⁸⁵ Přesto, že bylo výpalného nakonec vybráno 2000 zlatých, Švédové před odchodem ještě na čtyřech místech ve městě založili požáry.⁸⁶ Ti, kdo po jejich odchodu našli své domy pouze vykradené a nespálené, se mohli považovat za šťastné.

Další den, tedy 25. října dorazil plukovník Schlang se svým loupeživým vojskem také k Rakovníku. Od místních požadoval 6000 zlatých výpalného. Měšťané ho však uprosili, že tolik nemají, a slíbili na další den 4000. Avšak nepodařilo se jim sehnat ani to, a tak Švédové druhý den, když přitáhli znovu, se na ně obořili hrozbami a mučením ve snaze dostat všechno, co jim zbylo. Nakonec vyhrožovali, že město zapálí, ale kdosi se naštěstí zaručil, že jim do čtyř neděl sežene dalších 400 zlatých, k čemuž Švédové nakonec svolili, a tak Rakovník zůstal nakonec ušetřen.⁸⁷

Další pouť Schlangova oddílu vedla přes Velvary, které 30. října proměnili v hromadu doutnajících trosek. Celá trasa švédského pochodu byla ostatně podobnými spáleništi hustě lemována.

Když 29. října zrušili Švédové tábor na Bílé hoře, pokračovali jižním směrem na Mníšek, kde se stočili ke Zbirohu a Plzni. Cestou se zmocnili každého místa, kterým prošli, krom hradu Točnicku, kam se uchýlilo mnoho okolního lidu, zajisté i četní berounští, kteří nechtěli riskovat další setkání se Švédy. K večeru 31. října se pak Banerovo vojsko rozložilo před Plzní. Město se však odmítlo podrobit, a tak byla přitažena děla a proti hradbám stříleno. Avšak bez úspěchu. Švédové se tu zdrželi celkem dva dny a pak 3. listopadu zase odtáhli.⁸⁸

⁸⁴ *Kronika královského města Berouna*, str. 135–140.

⁸⁵ ENGLUND 2000, str. 187.

⁸⁶ *Kronika královského města Berouna*, str. 138.

⁸⁷ REZEK 1890, str. 230, 231.

⁸⁸ REZEK 1890, str. 232, 233.

Prvním městem, které odpor plzeňských odneslo, byly nedaleké Rokycany. Ještě 2. listopadu večer pobral švédský předvoj v síle několika kornet poštmistrovů na předměstí koně. Lidé se běželi schovat do města a zavřeli za sebou brány. Ještě v noci pak dorazil Baner osobně. Jeho muži vzali útokem Plzeňskou bránu, vyrazili ji a prosekali se dovnitř. Stříleli po každém, koho uviděli se zbraní, i jen tak nazdařbůh. Rabovali v místním kostele i v městských domech. Vyvlekli všechny obyvatele, mnohé bez šatů a zbité, z jejich domovů a shromáždili je na náměstí, kde jim uložili výpalné 8000 zlatých. Druhý den mnoho jezdců pročesávalo okolí a plenilo hospodářské dvory a odvádělo dobytek. Třetí den Švédové město zapálili, včetně několika stodol plných obilí, které nepobrali, a domům, které ohni unikly, alespoň strhli krovy. „Pak z dálky ještě na město stříleli a opevnění na několika místech probořili“.⁸⁹

Hlavní švédské síly se sice stahovaly zpátky na Brandýs, ale některé jízdní pluky se cestou oddělily a opět vyrazily na své rejdy. Tentokrát se jim podařilo proniknout až na Klatovsko. Bylo také opět vypleněno okolí Žatce.

Jiné oddíly Švédů se zase vydaly na Německý Brod, do té doby ušetřený. Proto tam mnoho lidu z okolí ukrývalo své cennosti, a tak škoda způsobená Švédy ve dnech 13. a 14. listopadu byla obrovská, vyčíslená na 100 000 zlatých. Měšťanům se alespoň podařilo včas udusit ohně zapálené nájezdníky. Švédská jízda pokračovala dál na Jihlavu, kde jim cestu zastoupila moravská hotovost a olomoucká studentská legie a donutila je k ústupu, na kterém vypálili mnoho vesnic.

Koncem listopadu se ze Saska do země vrátil Hatzfeld a nedlouho po něm konečně dorazil i Piccolomini. Svá vojska však zatím rozložili na Plzeňsku, Klatovsku a Budějovicku, jednak kvůli lepšímu zásobování, ale také proto, že v Praze stále zuřil mor. Baner na jejich příchod zareagoval tím, že dal přesunout většinu vojska k Litoměřicům, čistě pro případ, aby ho měl pohromadě, kdyby se císařští odhodlali k bitvě ještě předtím, než zazimují. Rok 1639 v Čechách skončil ve znamení pověstného klidu před bouří. Přípravy v císařském táboře totiž právě vrcholily.⁹⁰

⁸⁹ CIRONIS 1993, str. 57–76.

⁹⁰ REZEK 1890, str. 233–235.

NAVRÁTILCI Z EXILU, PODPORA OSVOBODITELŮ A CO SE ZMĚNILO

Zatímco za obou saských vpádů v letech 1631 a 1634 se zpátky do Čech vracelo poměrně velké množství exulantů, za švédského vpádu roku 1639 tomu tak nebylo, či spíš zdaleka ne v takové míře. K čemu docházelo na počátku třicátých let víceméně spontánně, bez kurfiřtovy podpory, se na jejich konci neudálo ani na Banerovy výzvy. Přestože vrchní velitel, ujišťován předními exulanty, vydával jedno prohlášení za druhým, že přichází osvobodit české protestanty od útlu papeženců, žádná velká vlna navrátilců nepřišla.

Co se změnilo? Mnohé. Jednak důsledná rekatolizace proměnila protestantskou většinu v zemi v zanedbatelnou menšinu, a to povětšinou spíše utajovanou. Ti, co se s tím nesmířili, emigrovali a touhle dobou byli rozeseti po půlce Evropy. Jednak prakticky zanikla emigrantská obec v Pirně, rozvrácená novými švédsko-saskými vztahy. A také od doby, kdy protestanté z Čech odcházeli, uplynula příliš dlouhá doba na to, aby čekali na nápravu poměrů. Po dvou nezdařených pokusech už to mnohdy prostě vzdali. Někteří tedy konvertovali a vrátili se, jiní se usadili jinde.

Nejenže tedy katolické obyvatelstvo nevívalo své švédské osvoboditele, ono v nich vidělo vetřelce, kteří přišli plenit. Jezuitská výchova a procísařská propaganda zapracovaly dokonale. Další chuť k nové rebelii obyvatele Čech přešla, když slyšeli o tom, jak si švédští vojáci počínali v Pirně a v luteránském Sasku obecně.

Mohlo zde také hrát roli, že Sasové byli sousedy, se kterými se běžně obchodovalo, kdežto Švédové pouze neznámými cizinci. A také tady nepochybně zapracovaly propagandistické karikované letáky zobrazující švédskou armádu jako loupeživou sebranku plnou všelijakých podivností, jakými byli Skoti, Laponci a Finové, kteří v ní běžně sloužili.

Žádné oslavy se tedy nekonaly. Nikdo nevíval osvoboditele a lidé dál prchali do lesů, jakmile se vojsko ukázalo na dohled. Emigranti museli s trpkostí konstatovat, že švédská vojska „pozbyla disciplinovanosti a zle v zemi řádí“.⁹¹

K častým návratům tedy v roce 1639 už nedocházelo, ale přesto se našli ti, kdož stále doufali a přišli opětovně obsadit své bývalé statky. Doba byla nejistá a lidé potřebovali v něco věřit. Bylo jich asi 1500 a většina vstoupila do švédské armády.⁹² Jedním z příchozích byl i Kryštof z Redernu, původní majitel panství libereckého a frýdlantského, který byl nucen

⁹¹ POLIŠENSKÝ 1960, str. 184.

⁹² REZEK 1890, str. 203.

prchnout ze země už po Bílé hoře. Jeho panství byla konfiskována a zabrána Valdštejnovými oddíly. Posléze je právě tento generál dostal od císaře dědičně a začal na nich tvrdou rukou hospodařit. Po Valdštejnově smrti získal tato panství za odměnu Matyáš Gallas. A nyní v roce 1639 se vrátil původní majitel a za švédské podpory se alespoň nakrátko opět ujal svých bývalých držav. Poté, co se situace obrátila, musel však opět uprchnout a už se do Čech nevrátil. Švédové vyklidili Frýdlant 17. března 1640, a Kryštof z Redernu se ještě zdržel. Prchl až prakticky těsně před příchodem císařských.⁹³

DŮLEŽITÁ ROLE MĚST A MOŽNOSTI JEJICH OBRANY

Zatímco panovníci soupeřili o moc a válečníci se utkávali v četných šarvátkách, byl to prostý lid, kdo nesl plnou tíhu konfliktu. Vesnice hořely, lhostejno, kdo je zapálil. A vesničané hledali útočiště v lesích nebo ve městech. Skutečně mírových let zažil prostý lid v Čechách skutečně málo. Hlavní podstatou života se tváří v tvář smrti stávalo holé přežití a města již od středověku tvořila jakési bezpečné zázemí, kam se v ohrožení stahovali lidé z širého okolí, nejen prostí, ale i drobná šlechta, která se málokdy mohla postarat o vlastní účinnou ochranu. Města samotná si pak vyvinula různé obranné mechanismy, které jejich obyvatelům zaručovaly šanci na přežití.

Nejjednodušším způsobem byla kapitulace bez boje. Dle nepsaných pravidel bylo město, které se vzdá na akord a otevře své brány, ušetřeno od zbytečného ničení a nebylo vydáno vojákům v plen. V případě dobytí ztečí už s tím měšťané samozřejmě počítat nemohli. Ale ani dobrovolné vpuštění vojáků dovnitř se nemuselo obejít bez následků. Nezbyvalo než doufat, že budou menší než v případě úspěšného útoku na město. Jako zstrašující příklady sloužily například události z roku 1630, které se odehrály v Magdeburku dobytém ligistickou armádou. Jeho obyvatelé byli houfně pobíjeni řádící soldateskou a požár, který město následně zachvátil, zanechal za sebou jen doutnající trosky. Z 30 000 obyvatel tohoto bohatého a kvetoucího města zůstala sotva třetina.⁹⁴ Po těchto událostech přirozeně nemálo měst raději dobrovolně otevřelo své brány. Jenže snadná kapitulace mnohdy mohla znamenat větší výpalné příště.

⁹³ ANDĚL 2002, str. 55, 56.

⁹⁴ ENGLUND 2000, str. 98, 99.

Další přirozenou možností baly obrana, zvláště pokud město mělo funkční opevnění. Samotné hradby samozřejmě nestačily, a tak města často najímala žoldnéře, případně stavěla vlastní oddíly domobrany. Kupříkladu Praha postavila tzv. Městskou guardii, které v roce 1639 měla 300 mužů organizovaných ve třech praporecích.⁹⁵ Občas města pořizovala i vlastní děla, ale ta bývala dosti drahá. V době ohrožení pak byly vítanou posilou i vyživované, zimující oddíly, pokud se takticky nestáhly do bezpečí poté, co několik měsíců vyžíraly nebohé měšťany, a nezanechali je tak jejich vlastnímu osudu.

Co se městských fortifikací týče, doplácela česká města na dlouhou dobu klidu v zemi. Posledním velkým konfliktem, který se tu před třicetiletou válkou odehrál, byly husitské nepokoje, tedy události vzdálené bezmála dvě stě let. Od těch dob však obléhací technologie značně pokročily a vysoké středověké hradby proti těžké artilerii neposkytovaly adekvátní ochranu. Dlouhá doba míru a prosperity je pak často uvedla do nepoužitelného stavu, protože měšťané se raději věnovali svým řemeslům a obchodu a neradi vydávali vlastní finance ve prospěch města, dokud nebylo zbylí. Jenže finanční potřeby v tomto ohledu s novou válkou ještě vzrostly. Vedle péče o udržování stávajícího opevnění bylo teď nutno přikročit i k jeho zdokonalení v duchu nových dobových vymožeností. Nedostatek prostředků, neochota k jejich vynakládání a občasná období klidu za dlouhé války však byly příčinou toho, že se fortifikační práce neprováděly soustavně a mnohdy ani ne dost odborně. Povinnost skládat se na opevnění příslušela měšťanům, kteří se ovšem přirozeně snažili činit si toto břímě co nejlehčím.

Tento neutěšený stav lze nejlépe vyložit na konkrétním příkladu hlavního města. Opevnění pražských měst bylo na počátku 17. století dosti zastaralé a v mizerném stavu. Bylo vybudováno ještě ve středověku. Tvořila ho klasická kamenná hradba 5 metrů vysoká a 1,5 metru široká s příkopem leckde úplně zasypaným. Od 15. století navíc vyrůstaly přímo u hradeb tzv. střelecké domky a jejich příkladu brzy následovali i ostatní obyvatelé města. Hradby samotné byly na mnoha místech zchátralé a poničené s četnými probouranými průchody a brankami, kterými si lidé usnadňovali cestu z města a zpátky. Situace se změnila až po vypuknutí války. Roku 1623 dal císařský místodržící, kníže Lichtenštejn, všechny postranní branky zazdít a domky opřené o hradby strhnout. Začalo se s rozsáhlými fortifikačními pracemi. Budování však bylo zdlouhavé a na mnoha místech šizené. Největší

⁹⁵ LÍVA 1948, str. 28.

stavební úsilí bylo vyvíjeno až důsledku přímého ohrožení v letech 1639, 1640 a 1642 a poté ještě po bitvě u Jankova v roce 1645. V těchto letech bývali k opevňovacím pracím povoláváni i vězni, žebráci a tuláci.⁹⁶

Jestliže na tom sídelní město království bylo takhle špatně, lze předpokládat, že valná většina měst a městeček v Čechách na tom byla na počátku konfliktu ještě hůře. Pobělohorské konfiskace a ztráty městských práv pak městskému hospodaření a možnostem k zajištění vlastní obrany uštedřily další ránu.

Určitou výjimkou se stala města důležitá z vojenského hlediska. Taková byla zpravidla cíleně opevňována. To může být i příklad Prahy, ale také dalších měst ležících na strategických cestách, kde byly zřizovány sklady proviantu a zásob pro armádu. Takovými proviantními zásobárnami byly krom Prahy ještě Litoměřice, Plzeň, Žatec a Cheb.⁹⁷ Například v Litoměřicích byl zřízen sklad proviantu už roku 1621. Střežila ho stálá vojenská posádka a od roku 1627 se zde skladovalo značné množství střelného prachu. Litoměřice byly vůbec důležitým překladištěm pro zásobování Valdštejnových armád v Německu, kam mohl proviant snadno a hlavně rychle proudit po Labi. Poloha tohoto města byla natolik výhodná, že se v letech 1631, 1634 a 1639 stalo důležitým opěrným bodem i pro nepřátelské armády. Baner si zde ostatně roku 1634 zřídil svůj hlavní stan.⁹⁸ Nežřídka se stávalo, že opevnění takto důležitých měst vylepšovaly právě cizí armády. Bylo tomu tak nejen v případě Litoměřic, kde vyrostlo několik redut⁹⁹, ale také v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi, kde v letech 1639–1640 za švédské okupace byl tamní zámek proměněn v mohutnou bastionovou pevnost, opevněn most přes řeku a na boleslavské straně vyrostla celá opevněná linie se čtverhrannými palebními pozicemi, příkopy a palisádami.¹⁰⁰

Obyvatele měst však neohrožovaly jen armády táhnoucí kolem a válka tam někde venku, ale často i vojáci uvnitř hradeb, kteří hladově vyjídali zásoby a vyžadovali také určité finanční obnosy. A tak si museli vyvinout i další způsoby, jak se bránit kvartýrům, případně okupačním oddílům nepřátel.

V tom prvním případě bývalo spolehlivou metodou zasílat stížné listy císaři nebo jeho místodržícím. Leckdy stačilo vylíčit, jak jeho žoldnéři město vyjídají do posledního zrnka obilí

⁹⁶ LÍVA 1948, str. 23 – 26.

⁹⁷ REZEK 1890, str. 197.

⁹⁸ KOTYZA 2000, str. 71.

⁹⁹ *Města a městečka, svazek III.*, str. 530.

¹⁰⁰ PRÁŠEK 1908, str. 349, 350. A také *Města a městečka, svazek I.*, str. 220.

a jaké nehorázné sumy sobě na výplatu požadují, a na závěr si postesknout, že nebude z čeho platit daně. Na tohle musela Jeho Milost císařská reagovat, protože bez prosperujících měst by berně vynesly příliš málo a bez dostatečného přísunu peněz se válka založená na nájemním způsobu vyhrát nedala. Z podobných stížností se proto rychle stal určitý prostředek nátlaku, kterak ve městech omezit kvartýrování.¹⁰¹

Jako příklad uveďme jednu příhodu z královského věnného města Mělníka. Přestože město po předchozích stížnostech mělo od knížete Lichtenštejna patent, který zakazoval pobyty císařských oddílů uvnitř hradeb, objevili se tu další vojáci hned několik měsíců nato. Ubytoval se tu tehdy jeden císařský kapitán s částí svého praporce, a byť dostal městský rychtář instrukce dodávat vojákům potraviny a potřeby za slušnou cenu, kapitán si hrozbami vymínil pro sebe i své muže bezplatnou stravu, chléb, ocet, sůl, svíčky, seno, slámu, dříví a půl sudu piva týdně anebo místo toho všeho dvě stě padesát kop grošů míšeňských. To vyvolalo samozřejmě další vlnu stížností a kapitán byl i se svými muži brzy převelen jinam. Jiný pobyt celého pěšího praporce si například vyžádal za pouhých pět týdnů na šest a půl tisíce zlatých. Často se také vojáci vlámali do sklepů a víno určené k prodeji vypili. A takový sud mohl stát třeba 70 zlatých.¹⁰²

V případě okupace pak mnohdy jediným způsobem, jak nepřijít o střechu nad hlavou a o živobytí, byla kolaborace. A to jak s přesvědčením, tak mnohdy i z nutnosti. Když například Švédové opouštěli Brandýs nad Labem (1640), zapálili to, co z města zbylo. Ušetřen zůstal jeden mlynář, který pro ně mlel mouku. Vypálen měl být i zdejší zámek, ale za úplatu se tak nestalo.¹⁰³

O VOJSKU, O ŽIVLU JMÉNEM ŽOLDNĚŘI A O SEVERSKÉ VÝJIMEČNOSTI

Z pohledu prostého lidu nebylo příliš rozdílů mezi žoldněři a nezáleželo většinou, kdo je platí. Když táhli krajem, vybírali kontribuce, odváděli dobytek a nezřídka kdy způsobili i nějaký ten požár. Oni byli přímým nositelem na útlaku, který dopadal na obyvatelstvo. Prostí vesničané a měšťané nerozuměli, proč mají přijít o dobytek a proč jim vojáci pálí střechu nad

¹⁰¹ KILIÁN 2008, str. 175.

¹⁰² Tamtéž, str. 144–150.

¹⁰³ ŠNAIBERK 2005, str. 36.

hlavou. Věděli pramálo o taktice a strategii i o válce samotné. Nechtěli ji. Báli se jí i příslušníci šlechtického stavu. Sami se snažili násilí vyhnout, a tak si najímali žoldnéře, aby se o to postarali. A tak se stalo, že se zrodila válka, která už ze své podstaty likvidovala jakékoli pokusy o její zadušení. Dokud trvala, živila sama sebe. Přestala být nástrojem moci, vymkla se svým strůjcům a řádila dál. Vyžadovala jen další a další přísuny materiálu a lidských zdrojů. Jediným způsobem, jak se pokusit ji alespoň nasměrovat, bylo postavit armádu a pustit se do víru války plného osudových zvrátů. Některým to i vyšlo.

Vojsko na jedné straně tvořili důstojníci, váleční podnikatelé, často majitelé jednotlivých pluků. Ti sice do války vstupovali s rozličnými ideály a pohnutkami, ale vesměš šlo všem o to, aby se obohatili. Jejich úspěšnost se měřila na množství vyhraných šarvátek, ale i na způsobenou škodu. Kupříkladu Banerův švagr, Adam von Pfuel, se často vychloubal, že sám vypálil 800 městeček a vesnic. Byl to tentýž, který se roku 1639 stal velitelem děčínské pevnosti a trápil tamní kraj krvavou kontribucí.¹⁰⁴

Na straně druhé tu byli žoldnéři, často zkušené profesionálové, kteří si válkou také vydělávali. Jejich heslem bývalo: „Válka je má otčina a brnění můj dům“. Mnozí z nich pak nečekali na, často opožděné, vyplácení žoldu, sami plenili, aby nashromáždili dostatečný majetek na to, aby mohli vojenské řemeslo pověsit na hřebík a do konce života se mít dobře. Válka v té době pak pro mnohé z nich znamenala jediný jistý způsob obživy. Pokud někde bylo jídlo, snědla ho armáda. Prostý člověk si musel vystačit třeba s kůrou ze stromů.

Třetí skupinou lidí, která k vojsku té doby neodmyslitelně patřila, byl trén. Byli to všichni ti zásobovači, personál, markytáni, táborové holky, marodéři, atd. Také si chtěli vydělat, nebo se na válce přinejmenším přiživit. Zajišťovali vše od dopravy materiálu, přes vaření jídla, po hazardní hry a společnost na noc. V jejich kapsách tak často končil žold vojáků. Vůbec jim však nezáleželo na tom, kdo válku zrovna vyhrává. Drželi se vojka jako blecha a sáli, dokud mohli. Během tažení postupovali za armádou a vyplenili, co vojáci už nepobrali. Po bitvách se jako hladoví psi plížili po bojišti a důkladně obírali už tak okradené mrtvoly. V jejich stopách už táhl tak leda mor a všelijaké další táborové nemoci.

Švédská armáda pak měla v tomto zaběhnutém pořádku své určité výjimečnosti. Seveřané celkově mívají větší sklony k alkoholismu, což je způsobeno určitou ponurostí jejich

¹⁰⁴ ENGLUND 2000, str. 187.

vlastní země.¹⁰⁵ Sám švédský generál Baner byl známý ochlasta a šel v tomto směru svému mužstvu příkladem. Tradovalo se, že mnohdy několik dní nepřijímal vyslance, neboť toho nebyl schopen.¹⁰⁶

Roku 1639 se u Švédů sklon k nadměrnému pití ještě spojil s dalším faktorem – polovina vojáků byli úplní nováčci, rok předtím odvedení ze svých domovů. Spadli od války, ani nevěděli jak. Dostali zbraň, zběžný výcvik a strčili je rovnou boje. Poprvé na svých rukách ucítili krev, museli se bít a vraždit, aby sami přežili, co je nesporně muselo psychicky poznamenat. Všechno to násilí světa na ně dolehlo takovou silou, že je změnilo. Byli oběťmi války, jako kdokoli jiný, aniž by je to omlouvalo. Německý žoldněř, profesionál, plnil, pálil vesnice, občas potrápil vesničany a zneužíval svou přirozenou moc plynoucí z toho, že má v ruce zbraň. Švédský voják, odvedenec, otupělý násilím a posilněný alkoholem, pak zachází do důsledku a páchá mnohem horší věci. Tam, kde žoldněři bili a mučili místní obyvatelstvo, aby jim vydali veškeré své cennosti, tam postoupil švédský voják ještě mnohem dál. A tak se také obyvatelé dosud poklidných Čech místy dočkali, krom bezdůvodného masakrování, i drcení prstů a kloubů, probíjení končetin hřeby, opalování částí těl, museli se koukat, jak bičují jejich blízké a okusit švédský nápoj, hnojnou vodu, kterou do nich vojáci lili trychtýřem.¹⁰⁷

¹⁰⁵ V mnohých částech Skandinávie panuje půl roku tma a zima, což je způsobeno její geografickou polohou. O vlivu těchto podmínek na lidskou psychiku není pochyb. Severské země mají nejvyšší procento sebevražd na světě a deprese a s nimi spojený alkoholismus, jsou tam opravdu velkým problémem.

¹⁰⁶ ENGLUND 2000, str. 146.

¹⁰⁷ ENGLUND 2000, str. 185.

PROTIOFENZIVA CÍSAŘSKÝCH ROKU 1640

VYNUCENÝ ÚSTUP

Počátek roku 1640 odzvonil švédské okupaci v Čechách. Namísto francouzské pomoci Švédům dorazily mocné podpory císařským. Ferdinand III., který za krátkou dobu své vlády už poněkolkrát vyprázdnil svou pokladnici do poslední mince, navíc nedávno dostal tučné subsidie ze Španělska a Bavorska, konečně mohl do pole postavit vojsko schopné čelit tomu Banerovu – celková suma v součtu činila přibližně 1 260 000 zlatých a většina z ní padla právě na verbování žoldněrů, ale nejen v Čechách. Bylo nutno si zabezpečit i věrnost Jana Jiřího Saského i Jiřího Viléma, kurfiřta braniborského.

Celý konec roku minulého se nesl v duchu posledních příprav. Obstarávaly se zásoby, vojsko dokonce v krajích, kde leželo, vybíralo povolenou kontribuci. Největším problémem bylo sehnat 8000 koní pro doplnění Piccolominiho sboru. Na počátku nového roku bylo konečně všechno hotovo.

Tažení proti Švédům tedy konečně začalo. Hatzfeld zaujal pozice u Benešova a Piccolomini se hnul k Táboru, kde se nalézalo hlavní shromaždiště císařské armády. Dne 1. února postoupili císařští ke Kutné hoře, kde se na dva týdny zastavili. Celkem tu měli asi 20 000 dobře vstrojených vojáků a něco chorvatské lehké jízdy. Předvoj mezitím vyhnal Švédy z Kolína a započalo se se stavbou mostu přes Labe. Další oddíly postoupily až k Nymburku. Vrchní velitel, arcivévoda Leopold Vilém, přesídlil na hrad Šternberk.¹⁰⁸

Baner mezitím s hlavním vojskem, s více než 12 000 muži, ležel v Žatci a Lounech.¹⁰⁹ Z okolních vesnic vybíral obilí a vozil ho do Litoměřic vymlátit. Poté, co tyto vesnice jeho vojáci ještě vyplenili, dal je zapálit. Tento kraj trpěl od Švédů nejvíce, po celou dobu okupace. Poprvé se tu ukázali už 12. května 1639, vybrali kontribuci a oddíl jízdy obsadil město. Menší švédská posádka tu zůstala až do konce června, kdy je žatečtí přesvědčili, že už je nemají z čeho žít. Kraj však pravidelně odváděl do Litoměřic 4000 zlatých kontribuce měsíčně. Každá zpožděná dodávka znamenala trest, většinou odvedení dobytka a vypálení nějakého dvora. Krom těchto pravidelných dávek museli žatečtí často vyplatit i další švédské oddíly,

¹⁰⁸ REZEK 1890, str. 237–242. A také *Prameny 6.*, str. 4, 5.

¹⁰⁹ *Documenta VI.*, str. 345.

kteří tudy často projížděli. Nyní na počátku nového roku tu však probíhalo něco, co místní dosud nezažili. Cílené plenění a devastace vysála z kraje úplně všechno a proměnila ho ve spálenou poustinu.¹¹⁰

Jakmile se Baner dozvěděl o pohybu císařské armády, okamžitě obeslal Königsmarcka, aby ze Žitavy urychleně přitáhl do Čech, a sám vyrazil rychlými pochody přes Litoměřice k Brandýsu, kam dorazil na počátku února.¹¹¹ Nezdržel se zde však příliš dlouho. Protože hrozilo, že město bude brzy obklíčeno. Zanechal tu pouze hraběte z Hodic se 40 jezdci¹¹² a sám odtáhl s většinou vojska k Mladé Boleslavi, kde se hodlal císařským postavit. Tam už v minulých dnech, 8. a 9. února řádili Chorvati a zajali asi 40 švédských vojáků i důstojníků. Baner sem dal dotáhnout i množství děl, avšak nakonec se rozhodl z Mladé Boleslavi přesto vycouvat a raději ustoupit. Měl tu pouhých 7500 jezdců a 3500 pěchoty. Zbytek se nacházel roztroušen v posádkách po půlce Čech. Jeho vojsko s tak velkým podílem jízdy vynikalo, když šlo o to, plenit co nejširší území, avšak nebylo dobře uzpůsobeno k obraně. Baner proto udělal přesně to, k čemu měl prostředky. Pěší jádro jeho armády se stahovalo nejprve k Mělníku a později k Litoměřicům. Mělo působit jako jakýsi nárazník, který zdržuje předvoj císařských, ale uhýbá před jejich hlavním vojem, zatímco početná švédská jízda byla vyslána k dalšímu plenění a pustošení, tentokrát na Slánsko a Rakovnicko a opět na Lounsko i Žatecko.

Švédové se připravovali k odchodu, jejich posádky se z širého kraje stahovaly do Litoměřic. Zatímco všude v zemi byla bída a nedostatek, v Litoměřicích byly takové přebytky, že Baner nechal 2000 vozů plných obilí vyklopit do řeky, aby ho tu nemusel nechat císařským. Množství dalšího proviantu a zásob už dříve tohoto roku odeslal napřed po Labi do Německa. Opevněnou linii Brandýs, Mělník, Litoměřice však stále nechával obsazenou.

Císařská armáda se zatím po přechodu Labe v Kolíně pustila dvěma směry. Menší část směřovala na Chlumeck nad Cidlinou, kde se jim 18. února vzdalo 150 nepřátelských vojáků i s velitelem, odtud pak ke Hradci Králové, kam dospěli 23. nebo 24. února. I tady se jim Švédové vzdali, celý pluk generálmajora Čábelického a dvě kornety jízdy. Všichni tito zajatci také hned přijali službu v císařské armádě. V obou městech bylo také zabaveno velké množství uskladněného obilí. Z Hradce Králové pokračovaly císařské oddíly na Jaroměř a

¹¹⁰ HOLODŇÁK, EBELOVÁ 2004, str. 234.

¹¹¹ REZEK, 1890, str. 243.

¹¹² ŠNAIBERK 2005, str. 36.

v následujících dnech se po ustoupivších Švédech zmocnili Opočna. Poté postoupili k Novému Městu nad Metují, jehož posádka nemaje ponětí o tom, že Baner ustupuje, se hotovila k obraně. Město se však nakonec 2., nebo 3. března vzdalo.¹¹³

Zatímco některé císařské jednotky zajišťovaly důležitá místa ve východním Polabí, hlavní voj se pustil k Jičínu. Hlavní stan arcivévody Leopolda Viléma se koncem února přesunul do Kutné hory, ale během března se stěhoval přes Jičín a Sobotku do Mladé Boleslavi, podle toho, jak vojsko postupovalo.¹¹⁴

Jako předvoj císařských postupoval Myslíkovský jízdní pluk, který Jičína dosáhl už 25. února, a také Chorvati, kteří pořádali protišvédské nájezdy do Pojizeří. V cestě hlavního voje se však nacházely ještě dvě pevnosti ve švédských rukách, a to Hrubá Skála a Kost. Úkol se jich zmocnit dostal na starost mladý hrabě Colloredo¹¹⁵ s 250 mušketýry a několika jezdci. Dne 28. února brzy zrána udeřili na první bránu tvrze na Hrubé Skále a překvapené obránce z ní rychle vyhnali. O druhou bránu se bojovalo asi hodinu, než se Švédové v počtu 46 vojáků a 2 důstojníků vzdali, údajně kvůli nedostatku munice. Během celého dobývání zahynuli pouze tři císařští. Oproti tomu hrad Kost, kde bylo soustředěno dalších přibližně 40 – 50 švédských vojáků, byl připraven k obraně. Nacházelo se tu i dostatečné množství zásob na nějaké to obléhání. Vše naznačovalo, že tu císařští, postrádající děla, budou mít mnohem více práce než s předchozí pevností. K boji však vůbec nedošlo. Na Kosti pobývalo v té době velké množství osob nižší šlechty z okolí, které tu hledaly azyl ještě dříve, než se hradu zmocnili Švédové. A právě v této chvíli zapůsobily urozené dámy svými prosbami a usazenými očima na vojáky více než císařské oddíly pod hradbami, a zabránily tak krveprolití, drancování a snad i požáru a zkázy celé pevnosti. Kost se vzdala na akord Colloredovi ještě téhož dne, co Hrubá Skála.¹¹⁶

Počátkem března vyrazil Baner z Litoměřic na Českou Lípu. Měl nejspíš v úmyslu proniknout k Žitavě a spojit se švédskými jednotkami v Lužici a ve Slezsku. Pak by snad měl i dost mužů a mohl situaci zvrátit nebo přinejmenším postup císařských zpomalit. Ti však vytáhli na Trutnov a Liberec, aby mu v tom zabránili, a tak se švédský velitel musel někdy

¹¹³ REZEK 1890, str. 243–245.

¹¹⁴ *Prameny 6.*, str. 5.

¹¹⁵ Rudolf Hieronymus Eusebius Colloredo, hrabě z Walsee, pozdější velkopřevor řádu Maltézských rytířů, který byl mimo jiné vojenským velitelem Prahy během onoho nešťastného švédského vpádu v roce 1648. (z: LÍVA 1948, str. 44.)

¹¹⁶ PEKAŘ 1970, str. 33, 34.

mezi 14. a 18. březnem opět stáhnout k Litoměřicím. Švédská posádka z frýdlantského panství ustoupila 17. března do Lužice a následujícího dne se zámku zmocnili císařští.¹¹⁷

Dne 17. března stihl rozkaz k ústupu i posádku v Brandýse. Ti ještě zapálili městské mlýny, strhli most a urychleně vyrazili na Mělník. V Litoměřicích se Baner dlouho nezdržel. Hned 19. března se začaly švédské jednotky přepravovat přes řeku. Za sebou pak zapálily i lodě. Most již byl stržen. Spěchaly směrem na Louny, kde už je očekával Schlang s několika jízdními pluky. Obyvatelé Litoměřic si mohli konečně oddechnout. Rok bylo jejich město domovem početné vojenské posádky a podle toho také vypadalo. Oba městské kostely byly dočista vydrancovány a poničeny, taktéž pivovar, mlýny spáleny, cihelny srovnány se zemí, vinice posekány a na 50 vinařských lisů na kusy rozsekáno. Téměř roční okupace a ničení zasadily zvláště místnímu (a také žateckému a lounskému) vinařství smrtelnou ránu, ze které se už nikdy nevzpamatovalo. A mohlo být i hůř, Baner hodlal město před odchodem zapálit, ale jeho manželka se za měšťany přimluvila, a tak nakonec svůj rozkaz odvolal.¹¹⁸

I císařští se hnali na Litoměřice, aby ještě potrápili alespoň zadní voj Švédů a hlavně zajistili přechod přes řeku. Sám Piccolomini si to vzal na starost a vyjel z Mladé Boleslavi se 4000 jezdci. Počasí však bylo tou dobou dosti mizerné, mrazy vystřídaly deště a cesty se proměnily v blátivou břečku. Snad i proto dorazil císařský polní maršál pozdě. Švédové už byli dávno na druhé straně a nebylo možno v pronásledování pokračovat, tento tah Banerovi vyšel dokonale. Obě armády teď oddělovaly dvě řeky, Labe i Vltava. A tak se museli Piccolomini a celá císařská armáda zase obrátit a maširovat zpátky do Prahy, kam se jejich hlavní stan přesunul 22. března.¹¹⁹

Hned zrána 23. března vyrazily z Prahy směrem na Slaný dva jízdní pluky, Myslíkovský a Zahrádeckého, aby pokračovaly v pronásledování Švédů. Zahrádecký pak u Loun ještě dostihl Schlanga, který tu čekal na opozdivší se posádky z Brandýsa a Mělníka. Jenže ostřílený švédský plukovník se nenechal zaskočit a císařskou jízdu zčásti rozprášil, přičemž dalších 900 mužů zajal. Pak teprve rychle vyrazil za Banerem k zemské hranici.

Mezitím 26. března v Praze se Leopold Vilém s velkou pompou pomodlil u sv. Víta a dal ozdobit hroby českých patronů. Další den vyrazil i s armádou na západ. Nocovali ve

¹¹⁷ ANDĚL 2002, str. 56. A také REZEK 1890, str. 46.

¹¹⁸ KOTYZA 2000, str. 71. A také REZEK 1890, str. 204.

¹¹⁹ REZEK 1890, str. 247.

Slaném a pak se pustili na Louny a Žatec, kde zjistili, že stržené jsou i mosty přes Ohři. A tak nezbylo, než to zase obejít.

Držet se Švédy krok zvládl pouze Myslíkovský pluk, který dotíral na jejich zadní voj celou cestu až k saskému Annabergu. Pak se stáhl do nového hlavního ležení císařských ve Žluticích u Karlových Varů, kam však dorazil až 7. dubna.¹²⁰

Zatímco Švédové opustili Čechy někdy v posledních březnových dnech, hlavní voj císařské armády tak učinil až 21. dubna, kdy se utábořil v Adorfu nedaleko saské Olešnice a Plavna.¹²¹ Důvodem tohoto zdržení, krom hledání přechodu přes Ohři, byla patrně nutnost doplnit zásoby z proviantního skladiště v Chebu.

ŠVÉDSKÉ POSÁDKY ZANECHANÉ V ČECHÁCH

Hlavní švédské vojsko sice Čechy opustilo, ale nebyli to poslední Švédové. Stále měli v držení Housku, Teplice a Děčín. Baner je tu patrně nechal, aby zdrželi císařské od jeho pronásledování, zejména v případě, že by se mu pokusili nadběhnout po Labské stezce. Císařští také brzy tato tři místa oblehli.

Nejprve se vzdala Houska. Velitel její posádky byl pravděpodobně pod záminkou vyjednávání vylákán za hradby a zavražděn. Jeho vojáci pak podlehli během prvního útoku. Za to jinde to tak hladce nešlo. Teplická posádka se sice vzdala na smlouvu o volný průchod, ale až 16. května.¹²² Děčín byl tvrdě obléhán už od 3. dubna. Nejprve k němu dorazil plukovník Jan Kryštof z Rublandu se svými dragouny. Vida, že sám s nimi nic nezmůže, vyčkal, až dorazí tři těžká děla zapůjčená od saského kurfiřta a s nimi i nějaká pěchota od Gallowova a Šlikova regimentu. Celkem tu tedy měl 1600 mužů proti 150 Švédům¹²³, kteří se vzdali na milost až o sedm týdnů později, 18. května, ve chvíli, kdy byla rozstřílena třetina města a císařští se vlámali do hradu.

¹²⁰ *Documenta VI.*, str. 357.

¹²¹ REZEK 1890, str. 247, 248. A také *Prameny 6.*, str. 5, 6.

¹²² REZEK 1890, str. 248.

¹²³ Děčínské švédské posádce po Pfuelově odchodu patrně velel plukovník Coppy. Poté, co se vzdali, byl zajat a odveden do Prahy. Ze zajetí se dostal až roku 1645 a nedlouho potom se stal vojenským velitelem švédy okupovaného Chebu. Zúčastnil se s Königsmarckem jízdy na Prahu v roce 1648. Během následných operací se opět ocitl v Děčíně, když ho dobyl z rukou císařských. Opustil ho až roku 1650 a stal se tak jedním z posledních švédských velitelů, kteří ještě po válce zůstávali v Čechách. (z: KAPLANOVÁ 2006, str. 26. A také LÍVA 1948.)

Za švédské okupace odevzdali děčínští v hotovosti, pivu, vínu a obilí 12 084 říšských tolarů, a přestože řádně zaplatili, stejně Švédové při svém odchodu odvěkli jejich purkmistra a několik členů městské rady, za které žádali výkupné dalších 4000 zlatých. Ani poté, co získali město císařští, se toho moc nezměnilo. I nadále museli vyživovat vojáky, i když sami už vůbec nic neměli, a navíc část města ležela v troskách.¹²⁴

Ani poté se Čechy bezprostřední švédské hrozby nezbavily. Ve Slezsku a Lužici se stále nacházely švédské sbory generálmajora Stalhanse i generálního zbrojmistra Torstenssona. Zvláště první z obou jmenovaných, ležící s vojskem v Žitavě, čas od času vpadal do české země a opakovaně trýznil zejména panství frýdlantské.¹²⁵

STAV ZEMĚ NA KONCI JARA 1640

Obyvatelstvo Čech se radovalo, když slyšelo, že Baner byl z Čech konečně vytlačen. Doufali, že se konečně na nějakou dobu zbaví povinností vyživovat vojáky. Jenže brzy v tomto ohledu zažili zklamání. Arcivévoda Leopold Vilém sice měl zájem vyhnat Švédy z Čech, ale k jejich pronásledování už se příliš neměl. Nyní hrozilo, že celé císařské vojsko, tedy kolem 30 000 vojáků, bude ubytované právě v Čechách a sousedním Kladsku, k čemuž naštěstí, pro obyvatele Čech, nakonec nedošlo.¹²⁶

Devastace některých krajů, způsobená zejména na podzim roku 1639 a v zimě roku následujícího, byla značná. Vypálené vsi, zničená úroda i hospodářství. Zkrátka ani slavná taktika spálené země ruského maršála Kutuzova, praktikovaná během Napoleonova tažení na Moskvu, nebyla ničím novým ve vojenské praxi už za předchozích dob. A pálit při tom území nepřítele bylo ze strategického hlediska samozřejmě nejlepší. O to větší šok to byl pro místní obyvatelstvo, které podobně krutou válku ještě nezažilo, a mnohde to bylo vůbec poprvé, kdy se tam nepřátelské vojsko usadilo. V zemi vládl zoufalý nedostatek úplně všeho. Zemědělská výroba v mnohých oblastech prakticky nefungovala a oslabené obyvatelstvo stále trápil mor, který byl do Čech zavlečen už v polovině 20. let a od těch dob se pravidelně s armádou vracel. První epidemie vypukla v letech 1624 až 1626, mor se pak vrátil se saským

¹²⁴ *Prameny 6.*, str. 77. A také KAPLANOVÁ 2006, str. 26.

¹²⁵ ANDĚL 2002, str. 56.

¹²⁶ REZEK 1890, str. 250, 251.

vojskem v letech 1631 až 1635 a se Švédy 1639 a 1640 a poté ještě na samém sklonku války, v jejím posledním roce.¹²⁷

Švédská okupace 1639 a počátku roku 1640 krutě a důkladně zasáhla polovinu Čech, ale naštěstí netrvala tak dlouho. V době ohrožení se lidé často stáhli do měst, anebo se ukrývali v odlehlejších oblastech země, kudy nevedly žádné důležité cesty a nebylo tam tak rušno. Ze středního Polabí, které bylo válečnými operacemi zasaženo nejvíce, prchali obyvatelé zpravidla do Posázaví. Když pominul prvotní šok z války, vraceli se do svých zpustlých domovů a začali s jejich obnovou. Nejrychleji se vzpamatovávaly vsi s převážně zemědělským zaměřením, u hospodářských dvorů býval opětovný rozjezd mnohem pomalejší. Nutná válečná výroba pak poháněla i dolování kovů a odvětví jejich zpracování.¹²⁸

Vyčíslit přesné škody způsobené Švédy nebo císařskými během válečných operací za Banerova vládu dost dobře nelze. Údaje, které z těchto dob máme, jsou přinejmenším kusé a značně nekompletní. Krom toho jsou sumy, objevující se ve stížných listech adresovaných kanceláři místodržících, mnohdy i několikanásobně nadsazené. Lidé se tak za každou cenu chtěli vyhnout kvartýrování, které bezprostředně po vyhnání Švédů hrozilo pro změnu od císařské armády, a tak údaje o škodách zveličovali. Městská rada města Berouna kupříkladu vyčísluje ztráty způsobené pobytém Švédů i císařských v období 13 měsíců od jara 1639 do jara 1640 na 33 717 zlatých.¹²⁹ V Kutné Hoře odhadují škody po švédských výpadech a okupaci na 33 140 zlatých a dalších 34 040 zlatých byli místní měšťané nuceni vynaložit za pobyt císařské armády na počátku roku 1640.¹³⁰ A žatečtí si v únoru 1639 stěžují, že na válku museli od jejího začátku vydat již 252 874 kop grošů. Metodika tohoto výpočtu je však neznámá.¹³¹ Na Žatecku, Lounsku, Slánsku a v okolí Brandýsa nad Labem byla navíc prakticky zcela zlikvidována veškerá zemědělská i řemeslná výroba. Vesnice i městské domy se proměnily v trosky a většina obyvatel tyto oblasti opustila a po zbytek války se nevrátila. Sčítání lidu podle víry, prováděné roku 1651, ukazuje, že v těchto oblastech ještě tři roky po válce byla přinejmenším třetina městských domů a gruntů neobsazena a nezdědala kdy stále v troskách.

¹²⁷ MAUR 1973, str. 23.

¹²⁸ CIRONIS 1995, str. 25–28.

¹²⁹ *Kronika královského města Berouna*, str. 140.

¹³⁰ *Prameny 6.*, str. 71.

¹³¹ HOLODŇÁK, EBELOVÁ 2004, str. 231.

Během čtyřicátých let už nebyl v Čechách zdaleka takový klid, jako před příchodem Švédů. Téměř nepřetržitě tudy až do konce války táhly armády „přátel“ i nepřátel, zkrátka žoldnéřů, a celý kraj trpěl i nadále ve strachu a nedostatku.

ŠVÉDOVÉ NEBO CÍSAŘSTÍ?

Často se mluví o tom, jak strašně Švédové v letech 1639 a 1640 zpustošili českou zem. Je nesporné, že válečná logika a nutnost zajištění zásob přinesla pro prosté obyvatele království mnoho zlého. Je však potřeba si uvědomit, že válka, kterou roku 1639 Švédové do Čech přinesli, nepřišla do téže prosperující země, jakou byla před vypuknutím stavovského povstání. Koncem třicátých let byla mnohá města silně zadlužena kvůli častým daním – jen si připomeňme, že např. roku 1638 byly vybrány hned třikrát – a kvartýrování císařských vojsk, které působilo městům nemalou zátěž i problémy. A to takové, že měšťané často museli pořádat veřejné sbírky mezi sousedy, nebo si peníze dokonce půjčovat z měst okolních. Také se stávalo, že císařské vojsko ležící v zemi vybralo v určitých oblastech tzv. „povolenou“ kontribuci.¹³² Švédové tedy mohli pobrat jen to, co zbylo. K násilnostem za jejich okupace sice ojediněle docházelo, ale to nebylo ničím neobvyklým ani za císařských. To, co prováděli švédští vojáci, se často nelišilo od toho, co dělali Chorvati nebo Poláci, kteří hojně sloužili v císařském žoldu.

Situace se změnila teprve v době, kdy bylo jasné, že se švédský pobyt v Čechách chýlí ke konci. Pak začala cílená devastace zemědělství i hospodářské výroby. Důvod byl prostý – vehnat císařskou armádu do zásobovacích potíží a zpomalit její postup i obnovu, kterou jí v předchozích válečných letech české země zajišťovaly. Tvrdit však, že na podzim roku 1639 a na počátku roku následujícího Čechy neničili Švédové, ale válečná logika, by však bylo příliš alibistické. A je nesporné, že většina švédských velitelů i jejich mužů se v tom často velice vyžívala a konala svou práci v tomto ohledu na výbornou. Některá místa byla doslova vymazána z mapy a na mnohá se obyvatelstvo navrátilo až po válce, a to v počtu žalostně malém oproti původnímu.

¹³² Myšleno povolenou zemským sněmem.

Krom cíleného ničení pak švédské oddíly vzbuzovaly strach svou rychlostí, se kterou se dokázaly náhle objevit, zvláště za zimních dnů, když s omrzlými kyrcy a vousy procválali kolem jako přízraky. Baner navíc často vysílal svou jízdu hluboko na nepřátelské území, aby tam šířila zmatek a vzbuzovala dojem většího počtu a síly švédské armády. Přesně, jak se to Švédům podařilo v roce 1639 hned několikrát. Dostali se až do jižních Čech k Táboru, na Klatovsko a opakovaně i k moravské hranici, ba i za ni.

Příklady bezohledného chování a záměrného trápení obyvatelstva je možno samozřejmě najít i u císařských. Již roku 1620, během tažení ku Praze, masakrovala armáda Katolické ligy pod Tillyho velením krom povstalců i civilní obyvatelstvo. Došlo k tomu ve Vodňanech, Prachaticích a Písku.¹³³ Dalším příkladem budiž postup při násilné rekatolizaci měst v roce 1624. Pověřenci rekatolizační komise za pomoci armády týrali obyvatelstvo, bili je a často i mučili, dokud se nezačali modlit latinsky. Tak tomu bylo například v Rokycanech.¹³⁴ Pokud se pak konkrétně zaměříme na léta 1639 a 1640, nalezneme i tady případy, kdy se císařská armáda na území, čerstvě osvobozeném od Švédů, chovala hůř než ti předchozí okupanti. Kupříkladu na Kostecku císařští pobrali i to, co Švédové předtím nechali, a při tom si nechávali za ochranu platit dvakrát tolik než oni. Zatímco na švédskou kontribuci od října 1639 do února 1640 bylo vydáno 5025 zlatých, byla škoda způsobená pobytem císařských vyčíslena na 3439 zlatých za pouhých několik týdnů, a to bez započítání kontribuce.¹³⁵

Přesto válečná i poválečná císařská propaganda dokázala tyto excesy vymazat z lidského povědomí a přiživit povídačky o násilí páchaném bezbožnými Švédy. Celkově na ně svést odpovědnost za zpusošení českých zemí. A prováděla to tak účinně, že ještě dlouho po skončení třicetileté války se malým dětem vyhrožovalo, když zlobily, že na ně přijde Švéd, který se tak na několik století zařadil mezi všechny ty Polednice, Klekánice a jiná strašidla. Mnohde Švéd straší i dodnes.

¹³³ KLÍMA 1996, str. 29.

¹³⁴ CIRONIS 1993, str. 50, 51.

¹³⁵ PEKAŘ, 1970, str. 26 a pak 34, 35.

UDÁLOSTI BEZPROSTŘEDNĚ NÁSLEDUJÍCÍ PO VYHNÁNÍ ŠVÉDŮ Z ČECH

KAM SE PODĚLI ŠVÉDOVÉ A SMRT MAZANÉHO VÁLEČNÍKA

Baner se od Annaberku svým pověstným rychlým pochodem stáhl k Cvikovu, kde se k němu měly přidat pomocné sbory německých protestantských knížat. Vojsko si navíc potřebovalo odpočinout, drsný pochod si vyžádal své. Švédové při něm prý přišli o celých 4000 mužů. Část z nich byla dopadena císařskými, část padla v boji, jiní prostě dezertovali, protože se situace nejevila dobře. Jenže posily se shromažďovaly příliš pomalu, a tak musel Baner svou armádu rozdělit, aby se usnadnilo její zásobování. Jižnímu křídlu, které se rozložilo u Plavna a Olešnice, tu velel generálmajor Wittenberg.

Císařská armáda se po vyhnání Švédů sice stáhla zpátky do Čech, ale několik jízdních regimentů pod velením stále zůstávalo v pohotovosti. A často podnikalo nájezdy na nedaleké švédské pozice. Opět se tu velmi vyznamenal Myslíkovský jízdní pluk, který prý samotný porazil devět pluků nepřátelské jízdy. Přesto ke vzájemným šarvátkám nedocházelo příliš často a válka byla najednou vedena poněkud chabě.¹³⁶

Když se konečně švédští spojenci shromáždili, sešlo se pod Banerovým velením 32 000 mužů. To bylo nejvíc, co kdy měl. Sešli se tu krom Švédů, Francouzů a Bernardovců také vojska jejich nových spojenců, vévody Lüneburského a lantkraběnky Hesenské. Jenže v tom tkvěl právě ten problém. Bylo tu pět různých armád s pěti různými cíli. Švédové chtěli opět vtrhnout do císařových dědičných zemí, Hesensťi chtěli s Francouzi bojovat proti Španělům, Lüneburšťi se snažili za každou cenu zabránit tomu, aby se válka přesunula na jejich území, Francouzi se naopak nechtěli příliš vzdalovat od Rýna ani napadat Bavorsko, se kterým měli nějaké tajné dohody, a Bernardovci, ti chtěli hlavně dostat zaplaceno a také kořist. Baner zvyklý velet malým akčním skupinám a pragmaticky se rozhodovat dle svého vlastního úsudku byl najednou vtažen do nekonečných válečných porad.

Hlavní evropské válčiště se toho léta 1640 tedy přesunulo do středního Německa k Erfurtu. Švédsko mělo poprvé po šesti letech od Nördlingenu vojenskou převahu a tlačilo na Piccolominiho nepočetný sbor císařské armády.¹³⁷ Ten se však ukázal jako mnohem

¹³⁶ REZEK 1890, str. 251–254.

¹³⁷ Piccolomini měl v létě 1640 k dispozici asi jen 10 000 mužů, ke kterým se posléze ještě přidaly některé bavorské oddíly. (z: ENGLUND 2000, str. 193.)

zkušenější protivník než Gallas, vyhýbal se bitvě, a když už to jinak nešlo, zakopal se. Banerova armáda pak jen zběsile kroužila kolem a sérií drobných výpadů a šarvátek se snažila vylákat císařské k boji. K žádnému rozhodujícímu střetnutí tedy do konce vojenské sezony toho roku už nedošlo. A armáda pod velením Švédů se postupně rozpadala. Hesensťí a Lüneburšťí houfně dezertovali domů a ve vojenských táborech dál řádily nemoci a hlad. Na podzim tak mnohé útvary existovaly už jen na papíře.

Přes to přese všechno se toho roku Baner ještě pokusil o jeden odvážný výpad. V Řezně se tou dobou scházel říšský sněm. Byl tam přítomen císař i většina německých knížat. A Řezno leželo jen 200 km jižně od Erfurtu. A tak byla rychle svolána malá armáda a v posledních prosincových dnech roku 1640 vyrazila tiše k jihu. Bylo třeba spěchat, protože překvapení se mohlo podařit jen tehdy, dorazí-li tam Švédové dřív než zprávy o jejich postupu, a tak začal další z jejich pověstných rychlých pochodů. Vítězem téhle zimní hry však bylo počasí. Začátkem ledna se totiž výrazně oteplilo a ledy na Dunaji začaly tát. Přes řeku se tak dostal pouze švédský předvoj, který překvapil císařskou společnost na lovu nedaleko Řezna. Ferdinand III. tam však právě nebyl, jelikož se ten den někde zdržel. Jízda se musela stáhnout zpátky, dokud to šlo, a Banerovi jeho dobrodružství nevyšlo. Nechal však své vojsko dojít až na břeh roztátého Dunaje a na Řezno alespoň střílet z děl.

Tímto zimním tažením se však švédské vojsko oddělilo od Francouzů a Baner se k návratu k nim neměl. Chtěl se zjara pokusit o další vpád do Čech, a tak jeho armáda nezamířila zpátky na sever, ale stočila se na východ a zbytek zimy zůstala ležet v Chamu na pomezí Bavorska, Falce a Čech. Tento tah se mu však nevyplatil. Začátkem března ho začali obkličovat císařští, kteří vyrazili současně z Řezna a od Pasova. Jejich jízdní předvoj už se nacházel dokonce severozápadně od Banerova hlavního tábora, u městečka Neunburg, odkud část Švédů nestihla včas prchnout. Velel jim plukovník Schlang a vzdát se nehodlal a držel se tam do 21. března, tedy celých 13 dní, dokud nebylo opevnění úplně zničeno a posádka nekapitulovala.

Baner však využil situace a místo toho, aby táhl Schlangovi na pomoc, prchal se svým vojskem k severu do Čech, pryč od pronásledovatelů. Jarní tání však proměnilo cesty v bažiny, v nichž se bořila děla i vozy se zásobami. Zadní voj byl stále častěji napadán císařskými a nejednou zcela obětován. Už 17. března 1641 jeho vojsko překročilo Ohři po předem připraveném mostě a zahájilo výstup k Přísečnici, krušnohorskému přechodu do Saska. Tady jen o půl hodiny minuli císařskou jízdu, která se je snažila odříznout. Zadní voj

opět zůstal napospas císařským a celý zbytek dne a noc palbou kryl ústup zbytku švédské armády.¹³⁸

Na konci března už byli Švédové u Lipska. Opět unikli, byť za cenu hrozných ztrát. Div, že se celé jejich vojsko nerozpadlo. Jenže zdravotní stav jejich velitele se velice zhoršil. Nějakými problémy trpěl již delší dobu, ale na pořádné léčení nebyl čas a nejspíš ani dostatečný pokrok v medicíně. Skonal brzy ráno dne 10. května 1641 v Halberstadtu.¹³⁹

Banerova náhlá smrt znamenala pro jeho armádu hodně. Byla to prakticky pouze jeho osoba a schopnosti, co ji za ústupu na jaře 1641 udrželo pohromadě. Vojáci byli vyhladovělí a další dobu bez žoldu, bouřili se i plukovníci, tedy většinou přímo majitelé jednotlivých pluků, páteř žoldnéřských armád 17. století. Stejně jako v době, kdy Baner byl jmenován vrchním velitelem, i teď po jeho smrti opět hrozilo, že Švédové ztratí vše. Rebelii plukovníků se však v poslední chvíli podařilo zastavit přívalem slibů, darů a úplatků. Další debaty a smlouvání včas přerušila bitva, která se strhla 19. června 1641 u Wolfenbüttelu a ve které dokázala demoralizovaná švédská armáda, stále bez velitele, přesto zvítězit.¹⁴⁰

VÝSLEDEK ŠVÉDSKÝCH AKCÍ Z LET 1639 AŽ 1641

Období, ve kterém Johan Baner velel švédské armádě, je až pozoruhodně ohraničené. Člověk 17. století by v tom jistě viděl určitou symboliku. Armáda Seveřanů jako by žila a umírala spolu s ním. Svým příchodem ji dokázal udržet při životě v její bezesporu nejtěžší chvíli a přivést ji k mnohým vítězstvím. Učinit z ní opět hrozbu, kterou byla za Gustava II. Adolfa. A pak, v době, kdy se generálův zdravotní stav postupně zhoršoval, jako by chřadla i armáda. Ohraničení této krátké epochy však je o to ostřejší a symboličtější, že začala a skončila prakticky na tomtéž místě, v severním Německu, a toutéž událostí, tedy špatným stavem švédské armády. Působí jako pouhá epizoda, během níž se toho přes všechny vznešené cíle a velkolepé plány ve skutečnosti změnilo jen málo, a která pouze protáhla už tak dlouhou válku. Banerova doba se může jevit i jako takový obraz třicetileté války samotné, podobenství konfliktu, který započne velkou krizí a přes mnohé úspěchy jedné i druhé strany

¹³⁸ ENGLUND, 2000, str. 214–234.

¹³⁹ Tamtéž, str. 335 a 337.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 249, 250.

přinese jen zkázu a utrpení a skončí stejnou krizí a patem, ze kterého vzešel. Avšak přesto posune lidstvo zase o malý kousek dál. Dál v dějinách i v poznání, co tahle válka dokáže, a že za daného stavu může jen málo vyřešit.

Pustošení švédské armády a vážnost situace, kterou nastolilo, snad tedy alespoň způsobilo, že všechny strany začaly vážně jednat o míru jako vzájemném kompromisu a nikoli konečném vítězství. Cesta to byla ještě dlouhá, ale válku, která živila sama sebe, jinak zastavit nešlo.

PÁR SLOV ZÁVĚREM

Švédské válečné operace v letech 1639 a 1640 přivedly dlouhou válku zpět do jejího rodiště, na české území. Teprve v této době pocítilo obyvatelstvo Čech plnou tíhu konfliktu, který vlastně samo pomohlo rozdmýchat. Válka přivedla do země obrovskou bídu a zpusťování, které narušilo už tak křehkou rovnováhu hospodářství a způsobilo krizi v zásobování, jež vyvolala další nepokoje.

Celé toto období od příchodu Švédů na jaře 1639 do jejich vytlačení z Čech na konci jara 1640 by se dalo rozdělit na několik fází podle toho, jaký měly dopad na prosté obyvatelstvo země. Tomu odpovídají i mapy v příloze.

Prvním úsekem bylo období dubna a května roku 1639, kdy švédské vojsko táhlo sousedním Saskem a jeho předvoj pronikl do Čech a obsadil Děčín, Ústí nad Labem a Litoměřice, kam posléze dorazil i Baner s hlavním vojem. Toto období se neslo v duchu proklamovaného osvobodování, švédská jízda sice hromadila proviant získávaný v okolí, ale k výrazným násilnostem docházelo jen zřídka. Na vině často bývala pouze přílišná iniciativa některých velitelů.

Ve druhé fázi, která započala na konci května 1639 a trvala do poloviny léta, došlo k vlastnímu obsazení území severních a východních Čech a vytvoření tzv. Labské linie s opěrnými body v Litoměřicích, Mělníce a Brandýse nad Labem. Došlo také k prvnímu, spíše demonstrativnímu, pokusu o dobytí Prahy. Banerova jízda operovala v širokém perimetru a ovládala okolní kraj. V této době dopadla na místní obyvatelstvo povinnost vyživování švédského vojska. Žoldnéři loupili, kde se dalo, ale stále byl poměrně klid.

Třetí fáze nastala v okamžiku, kdy se do Čech začaly stahovat další armády císařských. Švédská pozice v zemi byla ohrožena. Došlo k tomu i proto, že se jim nedostalo očekávané podpory místního, již rekatolizovaného obyvatelstva. A tak Baner pod vlivem změny situace i kritiky ze Stockholmu přistoupil k výraznějším činům. Jestliže bylo za daných okolností dobytí Prahy nereálné, nešlo se v zemi udržet ani násilím a ke slovu se dostala prostá válečná logika. Když nemohli Švédové trvale využívat zdroje plynoucí z Čech, bylo třeba v tom zamezit i císařským. Právě toto chladné uvažování způsobilo na podzim roku 1639 zkázu, na kterou se už nikdy nezapomnělo. Žoldnéři byli puštěni z řetězu a začali řídit. Města hořela a prostý lid trpěl.

Závěrečná fáze okupace začala v zimě na přelomu let 1639 a 1640, kdy císař shromáždil dostatek vojáků, k vyhnání Švédů z českého území. Vše vypuklo koncem ledna a obratný Piccolomini postupně vymanévroval Banera ven ze země. Švédské vojsko ustupovalo, úspěšně unikalo jakýmkoli snahám o polapení a za sebou reálně i příslovečně „pálilo mosty“.

Za celou dobu švédské nadvlády v Čechách nebyla svedena jediná rozhodující bitva, přestože vojska kolem sebe nepřetržitě kroužila prakticky půl roku. Ani jeden z velitelů se nechtěl pustit do takového riskantního podniku s nejistým výsledkem, jakým bitva bezesporu byla, dokonce ani Baner. Měl příliš mnoho co ztratit, kdyby to nevyšlo.

Za třicetileté války došlo na českém území k úbytku obyvatelstva o 30–40%. Jaký podíl na tom však mělo Banerovo tažení v letech 1639 a 1640 není možné určit. Byl pravděpodobně pozoruhodně malý v důsledku přímého působení v těchto letech, ale velký v následných konsekvencích. Zpustošení země podstatně zhoršilo vyhlídky na přežití dalších dlouhých válečných let, během kterých válka odmítala pustit české země ze svých spárů.

PŘÍLOHY

JOHAN GUSTAVSON BANER (1595–1641)

Johan Gustavson Baner jako rodilý Švéd začal svou vojenskou kariéru ve službách Gustava II. Adolfa. Do služby vstoupil roku 1615 a zúčastnil se války s Ruskem v letech 1610 až 1617 i obou válek s Polskem 1620–1622 a 1625–1629, ve kterých prokázal mimořádnou odvalu. Ve svých 25 letech to dotáhl na plukovníka, později, před vyloděním v Pomořansku, se stal generálem pěchoty.

I jemu přinesla účast ve válce slávu, když u Breitenfeldu v září 1631 jeho pravé křídlo zahnilo jízdou císařských na ústup. Jako vrchní velitel armád v Dolním Sasku se roku 1634 nemalou měrou účastnil druhého saského vpádu do Čech.¹⁴¹ Když na něho po porážce polního maršála Gustava Horna a Bernarda Sasko-Výmarského spadla tíha vrchního velení švédské armády – tedy toho, co z ní zbylo – dokázal pozvednout její morálku smělym vítězstvím u Wittstocku, kde porazil vojsko Jana Jiřího složené z císařských a saských jednotek, ještě nedávných to švédských spojenců. Přesto však byl donucen ustoupit před Gallasem až do Pomořan, kde se zuby nehty udržel, zatímco jeho protivník byl nucen kvůli značným zásobovacím potížím ustoupit.

S obnoveným zásobováním, čerstvými posilami a zejména financemi opět vykročil do Německa na kampaň, která ho roku 1639 zavedla až před brány Prahy. Pro toto tažení vsadil na dobově zcela neobvyklé složení armády, jejíž většinu tvořila jízda. Přestože se v Čechách nakonec neudržel, podařilo se mu obnovit velikost švédské vojenské moci a ukázat císaři, že válka ještě zdaleka neskončila.

Johan Baner byl nejen tvrdý voják zakalený válkou, s tělem poničeným četnými zraněními a životem v poli a vojenských táborech – např. roku 1621 byl těžce raněn u Rigy – ale i schopný velitel a stratég. Byl podnikavý, rychlý, statečný a prohnaný. Jako vrchní velitel švédské armády v době jejího největšího úpadku, tedy v letech 1634–1638, se musel dennodenně potýkat s malými a nedostačujícími prostředky. Nikdy nevedel takové bojové síle jako Gustav II. Adolf, avšak jeho protivníci se brzy naučili obávat se jeho schopností řešit zdánlivě bezvýhodné situace, zázračně unikat i vyhrávat bitvy v početním oslabení. Dokázal

¹⁴¹ KLUČINA 2000, str. 399.

z otrhaných trosek švédské armády opět vybudovat sílu, které se nepřátelé obávali. Neměl sice trpělivost na dlouhá obléhání, ale dokázal s armádou urazit obrovský kus cesty během jediného dne. Často se pouštěl do obtížných manévru, na jejichž úspěchu závisel třeba i samotný výsledek bitvy, jako byl právě pověstný obchvat Kingova křídla v bitvě u Wittstocku.¹⁴² Pro záchranu armády neváhal obětovat ani vlastní manželku.

O vojáky pod svým velením pečoval, jak nejlépe uměl, a vyžadoval za to slepou poslušnost. O utrpení prostého lidu se příliš nestaral a na prohřešky vojáků se díval shovívavě, hlavně, když armáda dostala, co potřebovala.

Jako mnozí v této době, byl požívačný, holdoval ženám, jídlu a zejména nadměrnému pití. Nepřátelům unikl, svému nezdravému způsobu života však nikoli, zemřel 10. května 1641 nedaleko Halberstadtu na pokročilou cirhozu jater. Kdosi si dal tu námahu a čas, aby spočítal, že pod jeho velením bylo ukořistěno 600 korouhví a zabito na 80 000 nepřátelských vojáků.¹⁴³

¹⁴² ENGLUND 2000, str. 144–147.

¹⁴³ Tamtéž, str. 235–238.

MATYÁŠ GALLAS (1584–1647)

Matyáš hrabě Gallas z Campo, pán Freyenthurnu a Materellu, se narodil roku 1584 jako potomek italské šlechty usedlé v jižním Tyrolsku. Prošel obvyklou výchovou šlechtických synků, když sloužil jako páže u jednoho lotrinského šlechtice. Později, v letech 1616–1617, po jeho boku bojoval v Savojsku.¹⁴⁴ V krátké době to dotáhl na velitele pevnosti, ale to mu bylo málo. Doba navíc vyžadovala kariéristy, kteří nehledí na oběti, a tak roku 1621 opustil klidný post a vrhl se do víru zuřící války na straně Katolické ligy.¹⁴⁵ Další vojenské zkušenosti získal nejprve pod velením Tillyho, později ve Valdštejnově vojsku. V roce 1631 byl jmenován nejvyšším polním zbrojmistrem, 1632 polním maršálem – v památné bitvě u Lützenu velel pravému křídlu – a roku 1633 generál-lajtnantem.

Za klíčovou roli při odstranění Valdštejna byl náležitě odměněn jeho pozemky, mimo jiných také panstvími Frýdlandským, Libereckým a Smiřickým, a povýšen na generál-plukovníka a jmenován vrchním velitelem císařské armády. Jako Valdštejnův nástupce dosáhl vrcholu svých vojenských úspěchů v první bitvě u Nördlingenu, 6. září 1634. Poté vedl vojenské operace na Rýně proti Bernardovi Výmarskému a vtrhl do Burgundska. V následujících letech zatlačil zbytky švédských sil do Pomořanska, ale nepodařilo se mu ušetřit jim konečnou porážku. Pro tento neúspěch byl v listopadu 1639 poslán předčasně do výslužby.¹⁴⁶

Velení se opět ujal roku 1643, kdy řídil operace proti Torstenssonovi, avšak příliš toho nezmohl, nechal se s velkými ztrátami vytlačit z Holštýnska a válka se opět přenesla až do Čech. Byl opět odvolán, ale opět ne nadlouho. Po bitvě u Jankova organizoval zbytky poražené císařské armády. Funkci vrchního velitele císařské armády opustil kvůli těžké nemoci počátkem jara 1647 a 25. dubna téhož roku ve Vídni zemřel.¹⁴⁷

Jaký však byl Gallas vojevůdce? Pohledy na věc se značně různí. Ve světle jeho úspěchů i neúspěchů, však můžeme konstatovat, že rozhodně nebyl žádným geniálním stratémem – přezdívali mu „Kazivoj“ – a své postavení si vydobyl spíše známostmi a psí oddaností císaři než svým vojenským nadáním, což na druhou stranu nebylo v těch dobách nic neobvyklého. Jeho zaváhání v Pomořanech v roce 1638 stálo Habsburky mnohé a po

¹⁴⁴ REBITSCH 2006, str. 31.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 37–38.

¹⁴⁶ KLUČINA 2000, str. 403, 404.

¹⁴⁷ REBITSCH 2006, str. 366, 367.

svém návratu na výsluní v roce 1643 narazil na takticky výborného Torstenssona, na kterého prostě neměl.

Za oddanost císaři mu byl roku 1634 přiznán inkolát (šlechtické občanství) nejprve v Čechách a nedlouho poté i ve všech zemích Habsburků. Matyáš Gallas je typickým představitelem cizí aristokracie, která se díky vojenským službám pro císaře usadila v Čechách a zaujala místo staré české rodové šlechty, která – ruinována pobělohorskými konfiskacemi – skončila v exilu. Roku 1639 byl jmenován dokonce tajným radou a členem císařské vojenské rady a na sklonku svého života dostal od španělského krále titul vévody z Lucery.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Respektive není jasné, jestli ten titul dostal už za svého života, avšak určitě ho užívala jeho vdova a pak i jeho nástupce, syn Ferdinand. (z: ANDĚL 2002, str. 55)

OTTAVIO PICCOLOMINI (1599–1656)

Kulatý Florentán, Ottavio Piccolomini, začal svou vojenskou kariéru ve svých 16 letech jako pikenýr ve španělské armádě. O dva roky později byl již kapitánem jízdy. Vévoda toskánský ho vyslal do císařských služeb, kde pod Bucquoyovým velením bojoval na Bílé hoře i v Uhrách, kde prokázal svou odvahu. Poté se na krátký čas vrátil opět do služeb Španělů, kde získal četné zkušenosti na italských bojištích. Roku 1627 se vrátil k císařským jako podplukovník u Pappenheimových kyrysníků, kteří byli nově přiděleni pod Valdštejnovo velení. V bitvě u Lützenu 1632 byl jeho pluk skoro zničen. Piccolomini, který se mimo jiné stal očitým svědkem smrti Gustava II. Adolfa, byl sám pětkrát raněn a kleslo pod ním pět koní.¹⁴⁹ Po bitvě postoupil na post velitele jízdy po zesnulém Pappenheimovi.

Jeho podíl na Valdštejnově pádu odstartoval jeho další vojenskou kariéru a dopomohl mu k mnohým državám v Čechách a četným titulům. Po bitvě u Nördlingenu 1634 byl vyslán na podporu Španělů a jeho síly vytlačily Francouze z Nizozemí. Roku 1639 byl povolán do Čech, aby pomohl vypudit Švédy a během vojenských operací na počátku následujícího roku stanul v čele císařské armády, byť pouze neformálně, jejím velitelem byl arcivévoda Leopold Vilém. Válčil v Německu proti Banerovi i proti Torstenssonovi. Po porážce císařských v druhé bitvě u Breitenfeldu, která se udála 2. listopadu 1642, odešel opět do španělských služeb a válčil v Nizozemí, kde si vydobyl titul vévody z Amalfi a Řád zlatého rouna. Nakonec se ještě jednou navrátil do služeb Ferdinanda III., a to roku 1648 po porážce císařských u Zusmarshausenu, aby se stal nejvyšším velitelem armády.¹⁵⁰

Po válce, během vyjednávání v následujících letech se velice sblížil s Karlem Gustavem, vrchním velitelem švédské armády, bratrancem, snoubencem a budoucím následníkem švédské královny Kristiny v jednom. Spolu obráželi četné oslavy a pitky a stali se dobrými přáteli.¹⁵¹

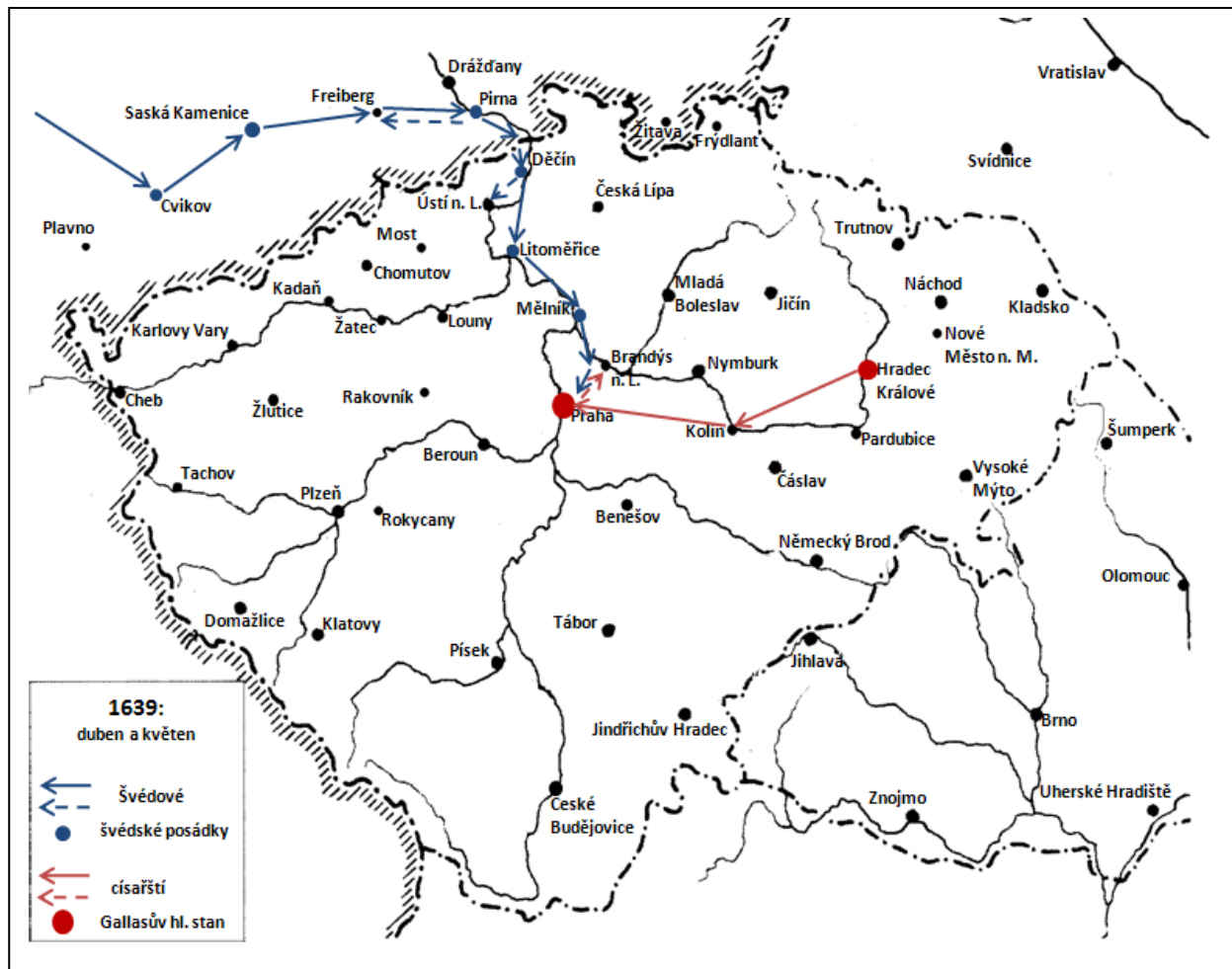
Dalšího povýšení se Piccolominimu dostalo roku 1651, kdy se oženil s dcerou vévody sasko-lauenburského. Děti s ní však neměl a jeho jediný syn, Josef Silvio, padl v císařských službách u Jankova v roce 1645. A tak, po Ottaviově smrti 11. srpna 1656, přešly veškeré rodové državy na jeho bratra.

¹⁴⁹ ENGLUND 2000, str. 123.

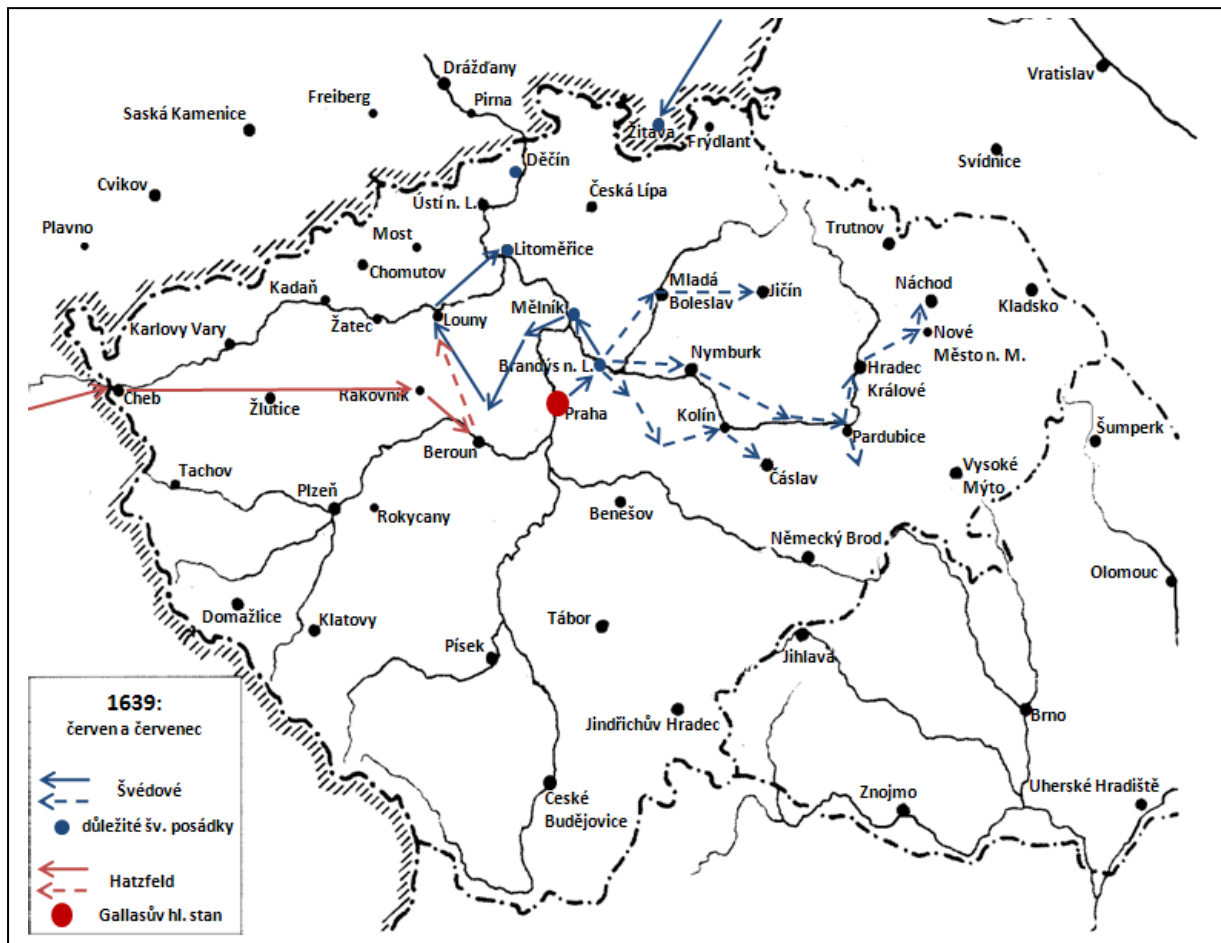
¹⁵⁰ KLUČINA 2000, str. 379 a 382. A také BRZEZINSKI 2001, str. 58, 79, 90.

¹⁵¹ ENGLUND 2000, str. 490.

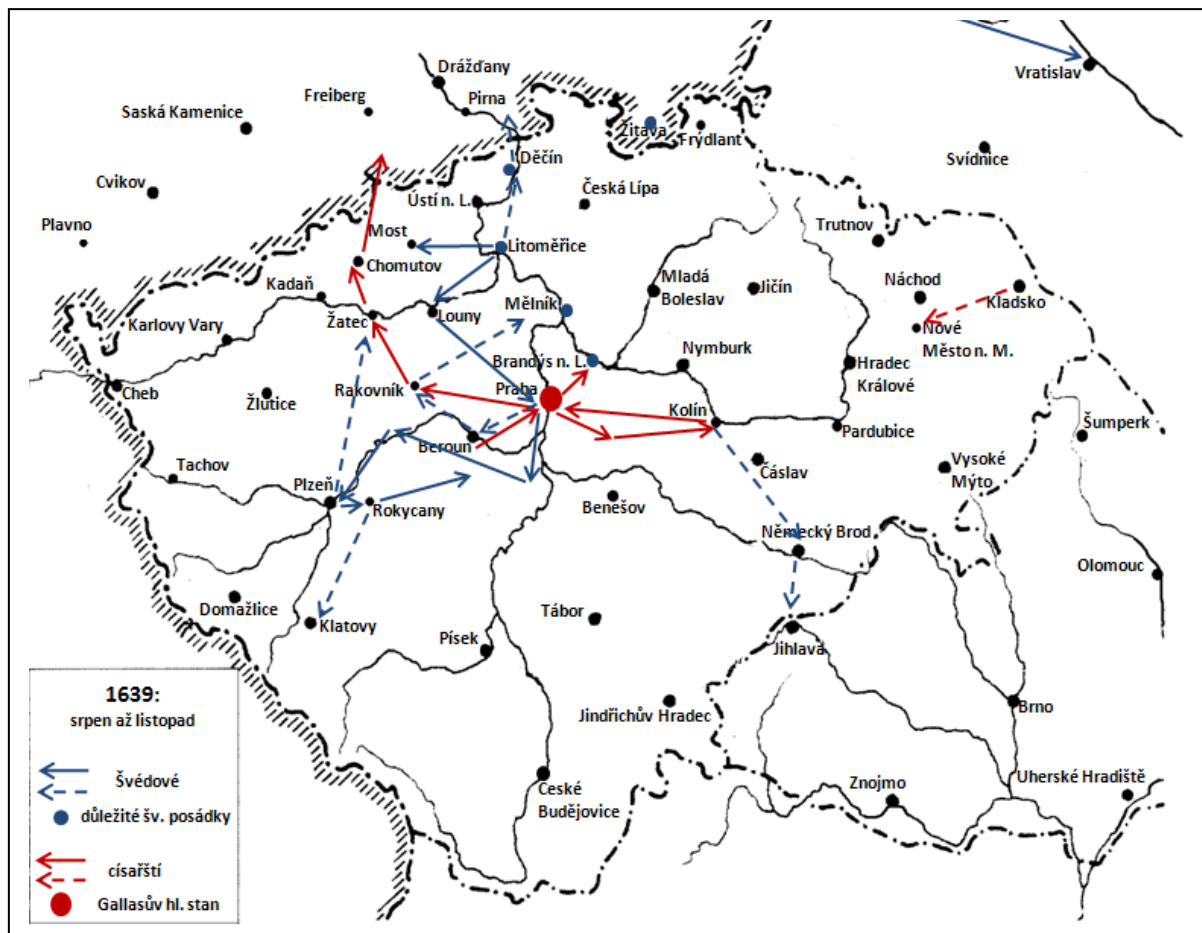
MAPA 1: ŠVÉDSKÝ VPÁD DO ČECH 1639

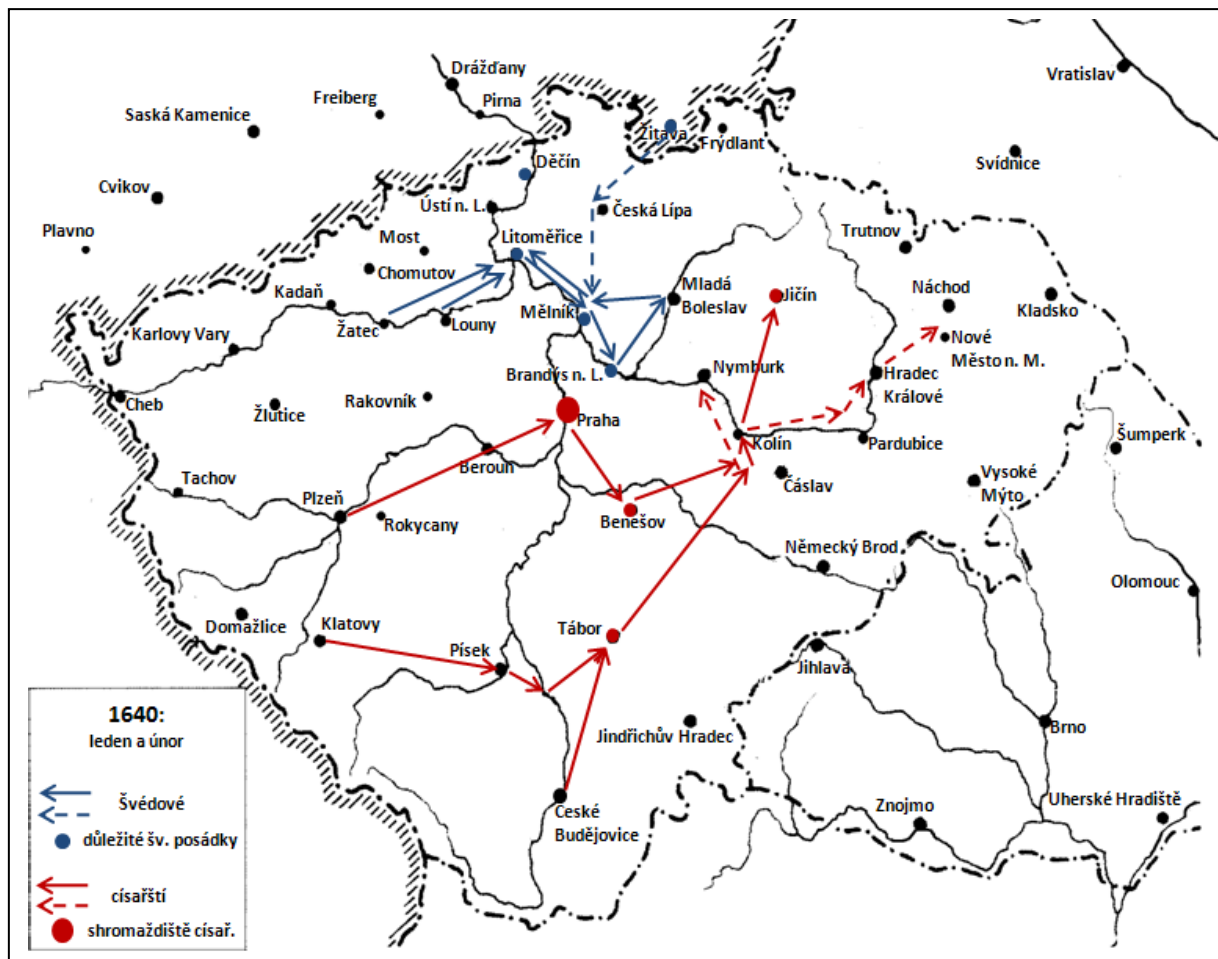
MAPA 2: ŠVÉDOVÉ OBSAZUJÍ DŮLEŽITÉ POZICE

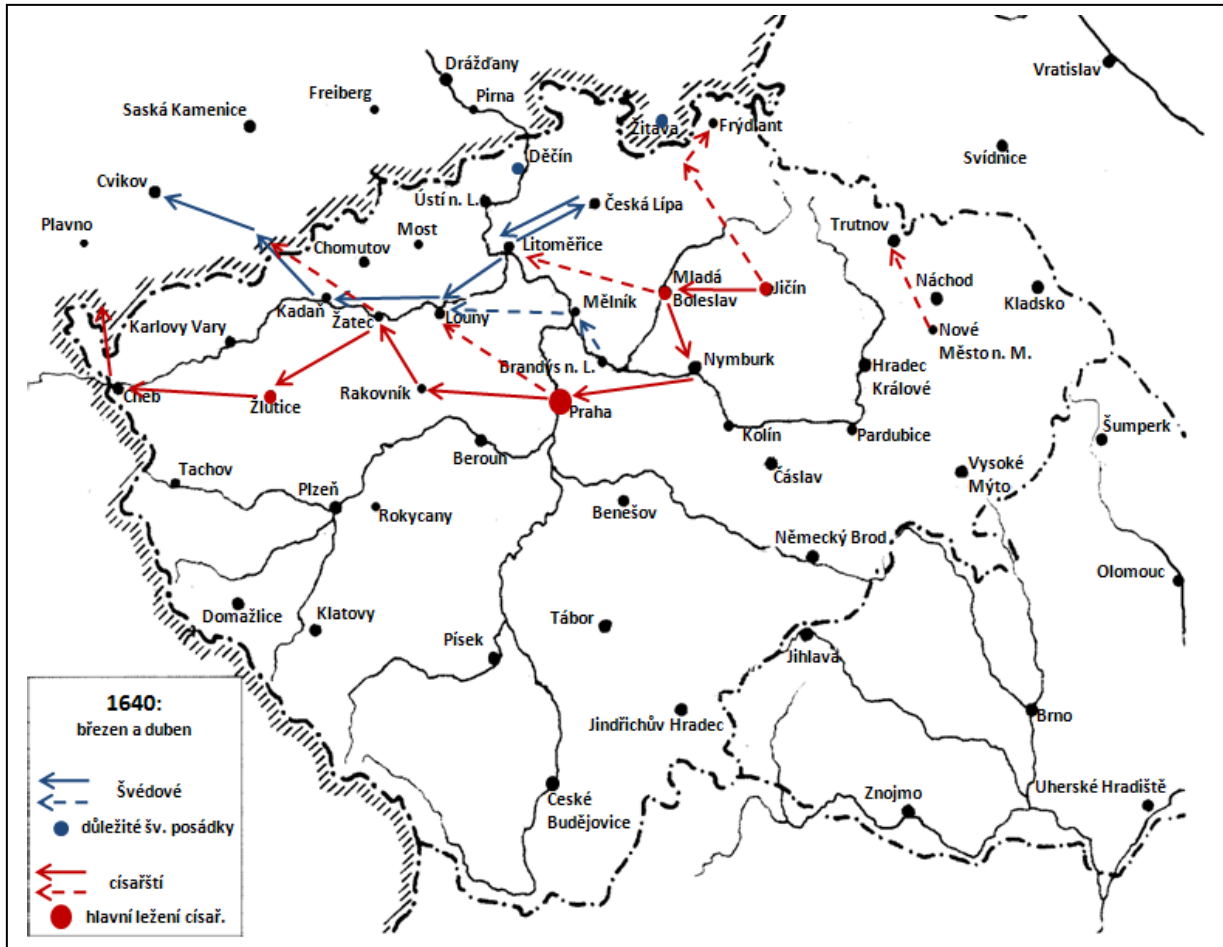
MAPA 3: HATZFELDŮV POKUS O PRŮLOM U KOLÍNA A ŠVÉDSKÉ ŘÁDĚNÍ NA PODZIM 1639

MAPA 4: PROTIOFENZIVA CÍSAŘSKÝCH V ZIMĚ 1640

MAPA 5: ŠVÉDSKÝ ÚSTUP Z ČECH NA JAŘE 1640

REJSTŘÍK

- Arnim, Hans Georg von, 18, 19, 37
Baner, Johan Gustavson, 12, 13, 19, 22, 23,
24, 25, 26, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 38, 39,
40, 48, 50, 51, 58, 59, 60, 62, 63
Bernard Sasko-Výmarský, 8, 21
Bernardovci, 58
Beroun, 39
bitva u Breitenfeldu, 17
bitva u Lützenu, 8
bitva u Nördlingenu, 8, 9, 10
Brandýs nad Labem, 29, 30, 31, 45
Colloredo, 51
Čábelický, 50
Děčín, 28, 53
Dewitz, 35
Erfurt, 23
Ferdinand II., 9, 14, 15, 17
Ferdinand III., 8, 20, 21, 59
Ferdinand, kardinál-infant, 8
Filip IV. Španělský, 8, 11
Freiberg, 24
Gallas, Matyáš, 12, 13, 20, 23, 25, 29, 31,
36, 38, 43
Gustav II. Adolf, 8, 17, 22
Hatzfeld, Melchior, 27, 31, 34, 36, 41, 49
Hodic, Zdeněk z, 32, 50
Hofkirchenu, Vavřinec z, 27, 29
Horn, Gustav, 8, 9
Huerta, Martin Hoeff, 14
Jan Jiří Saský, 9, 10, 14, 17, 49
Jiří Vilém Braniborský, 49
Königsmarck, 37, 50
Kost, 33, 34, 57
Leopold Vilém, 37, 49, 54
Litoměřice, 28, 31, 45
Louny, 49
Ludvík XIII. Francouzský, 11
Marradas, Baltazar, 14
Maxmilián Bavorský, 8
Mělník, 29, 31
Montecuccoli, 29
Morzin, 24
Myslíkovský pluk, 51, 52, 53, 58
Oxenstierna, Axel, 11, 23
Pfuel, Adam von, 28, 47
Piccolomini, Ottavio, 10, 27, 37, 41, 49, 52,
58, 63
Pirna, 16, 17, 24, 42
Praha, 30, 38, 44
Pražský mír, 15, 16, 20
Puchheim, 37
Redernu, Kryštof z, 42
Richelieu, Armand Jean du Plesis de,
kardinál, 10
Rokycany, 41
Rublandu, Jan Kryštof z, 53
Schlang, 32, 39, 40, 52, 59
Stalhans, 16, 20, 28, 35, 54
Tilly, Johann Tseclaes, 22, 37, 57
Tilly, Johann Tserclaes, 17
Torstensson, Lenart, 26, 35, 37, 54
Valdštejn, 8
Valdštejna, Albrecht z, 18, 19, 37, 43
Wittenberg, 58
Wrangel, 28
Zahrádeckého pluk, 52
Žatec, 49

SEZNAM POUŽITÝCH EDIC PRAMENŮ

CIRONIS 1995.

CIRONIS, Petros, *Obyvatelstvo Rokycan v 16. – 18. století*, Státní okresní archiv, Rokycany 1995.

Documenta VI.

Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia tomus VI., Der Große Kampf um die Vormacht in Europa (1635–1643), Academia, Praha 1978.

KOLLMANN, POLIŠENSKÝ, Edice 1953.

KOLLMANN, Josef, POLIŠENSKÝ, Josef, *Edice pramenů k dějinám předbělohorských a bělohorských Čech*, in: ČSČH 1953, svazek 1.

Prameny 6.

LÍVA, Václav, *Prameny k dějinám třicetileté války: Regesta fondu militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze., Díl 6., 1640–1642, Naše vojsko*, Praha 1955.

Kronika královského města Berouna.

SEYDL, Josef Antonín, *Kronika královského města Berouna: kronika čili úplné a obšírné popsání všech památností královského krajského města Berouna, sepsána Josefem Antonínem Seidlem, děkanem téhož královského města, 1828*, editoři Miloš Garkisch, Marie Tošnerová, Státní oblastní archiv, Praha 2003.

Paměti Kocmánkovy.

TICHÁ, Zdeňka, *Paměti Kocmánkovy*, in: *Kroniky válečných dob*, Mladá fronta, Praha 1975.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ANDĚL 2002.

ANDĚL, Rudolf, *Frydlantsko: minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor*, Nakladatelství 555, Liberec 2002.

BARUDIO 1998.

BARUDIO, Günter, *Der Teutsche Krieg 1618–1648*, Siedler, Berlin 1998.

BOBKOVÁ 1999.

BOBKOVÁ, Lenka, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*, Scriptorium, Praha 1999.

BRZEZINSKI 2001.

BRZEZINSKI, Richard, *Lützen 1632*, Osprey, Oxford 2001.

BRZEZINSKI 1991.

BRZEZINSKI, Richard, *The Army of Gustavus Adolphus 1, Infantry*, Osprey, Oxford 1991.

BRZEZINSKI 1993.

BRZEZINSKI, Richard, *The Army of Gustavus Adolphus 2, Cavalry*, Osprey, Oxford 1993.

CIRONIS 1993.

CIRONIS, Petros, *Historie města Rokycan. Díl 1, Rokycany od 10. stol. do třicetileté války*, Státní okresní archiv, Rokycany 1993.

Velké dějiny VIII.

ČORNEJOVÁ, Ivana, KAŠE, Jiří, MIKULEC, Jiří, VLNAS, Vít, *Velké dějiny zemí Koruny české, svazek VIII. 1618–1683*, Paseka, Praha 2008.

ENGLUND 2000.

ENGLUND, Peter, *Nepokojná léta, historie třicetileté války*, přeložili: Luděk Mandaus, Dagmar Hartlová, Libor Štukavec, NLN, Praha 2000.

FORBELSKÝ 2006.

FORBELSKÝ, Josef, *Španělé, Říše a Čechy, v 16. a 17. století*, Vyšehrad, Praha 2006.

HOLODŇÁK, EBELOVÁ 2004.

HOLODŇÁK, Petr, EBELOVÁ, Ivana, *Žatec*, NLN, Praha 2004.

HROCH 1976.

HROCH, Miroslav, PETRÁŇ, Josef, *17. století – krize feudální společnosti?*, Svoboda, Praha 1976.

KAPLANOVÁ 2006.

KAPLANOVÁ, Jiřina, *Dějiny Děčína v datech*, Městská knihovna, Děčín 2006.

KILIÁN 2008.

KILIÁN, Jan, *Město ve válce, válka ve městě, Mělník 1618–1648*, vyd. Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2008.

KLÍMA 1996.

KLÍMA, Arnošt, *Dlouhá válka 1618–1648*, Slovo, Praha 1996.

KLUČINA 2000.

KLUČINA, Petr, *Třicetiletá válka, obraz doby 1618–1648*, Paseka, Praha 2000.

KOTYZA 2000.

KOTYZA, Oldřich, *Vlastivědná encyklopedie okresu Litoměřice, svazek I.: Litoměřicko a Podřipsko v českých dějinách*, Okresní úřad, Litoměřice 2000.

Města a městečka.

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, svazky I–VII*, Libri, Praha 1996–2008

LÍVA 1948.

LÍVA, Václav, *Bouře nad Prahou, aneb, Švédové před Prahou a v Praze r. 1648*, vyd. Vladimír Žikeš, Praha 1948.

MAUR 1973.

MAUR, Eduard, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, in: *AUC – philosophica et historica 3*, UK, Praha 1973.

MUNCK 2002.

MUNCK, Thomas, *Dějiny Evropy, Evropa XVII. století*, přeložili: Vítězslav Kremlík, Ingrid Vichnarová, Michaela Ponocná, Vyšehrad, Praha 2002.

PEKAŘ 1970.

PEKAŘ, Josef, *Kniha o Kosti, kus české historie*, n. Československý spisovatel, Praha 1970.

PELANT 1988

PELANT, Jan, *Města a městečka Západočeského kraje*, Západočeské nak., Plzeň 1988.

POLIŠENSKÝ 1960.

POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a český národ*, Naše vojsko, Praha 1960.

POLIŠENSKÝ 1970.

POLIŠENSKÝ, Josef, *Třicetiletá válka a evropská krize 17. stol*, Svoboda, Praha 1970.

PRÁŠEK 1908–1913.

PRÁŠEK, Justin Václav, *Brandejs nad Labem: město, panství i okres, 1. – 3. díl*, Brandýs nad Labem 1908–1913.

REBITSCH 2006.

REBITSCH, Robert, *Geschichte in der Epoche Karls V., band 7: Matthias Gallas (1588–1647)*, Aschendorff Verlag, Münster 2006.

REZEK 1890.

REZEK, Antonín, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637–1648)*, I. L. Kober, Praha 1890.

ŘEHÁČEK 1996.

ŘEHÁČEK, Marek, *Frýdlant, ohlédnutí*, Kalendář Liberecka, Liberec 1996.

SVOBODA 2006.

SVOBODA, M., *Vidět město, Žitava v raně novověkých kronikách*, in: *Korunní země v dějinách českého státu III., Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století: sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.–31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta ve vydavatelství Togga, Praha 2007.

ŠNAIBERK 2005.

ŠNAIBERK, Miroslav, *Putování brandýskou historií*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2005.

ZUMAN 1934.

ZUMAN, František, *Švédský tábor v Brandýse n. L. a v St. Boleslavi, Průvodce po bojištích a vojenských pamětihodnostech Československé republiky sešit 6.*, Kruh pro studium čs. Dějin při vědeckém ústavu voj., Praha 1934.

RESUME: THE MARCH OF BANER TO BOHEMIA IN 1639

In the middle of the Thirty years war the Swedish army lead by field marshal Johan Baner invaded Bohemia. He had started his march in Pomerania at the begining of 1639 and originally had headed for help to his allies from the town Erfurt. He had succeded and had turned his army to Saxony and then also to Bohemia. He wanted to defeat the Imperials and terrify the emperor (who also was the king of Bohemia). It was in April 1639 when swedish forces came to Bohemia and brought the war back where it had started. It was the firt time, when common people of this country experienced the war in its full scale. And they were shocked. The war brought poorness, poverty and devastation, which caused crisis in supplying and economy of the whole state.

Swedish army occupied the line of river Elbe at first and then spreaded all around to collect contribution. After failure of conquering the capital city Prague, Swedes fortified themselves at three stategic points, in the towns Litoměřice, Mělník and Brandýs nad Labem. The emperor had to send for his two armies alocated along the Rhein. These armies were needed back in emperors lands to support the main imperial force, which was surrounded in Prague.

Without any support of inhabitants and without keeping the capital city Baner knew that this occupation was only temporary. So he ordered the destuction of infrastucture. His soldiers burned villages and mills, destroyed the important bridges and gathered up almost all supplies from the wide country they controled.

Imperial armies finaly arrived at the end of autumn 1639. At the begining of a new year they together started to chase the Swedes out of Bohemia. Swedish commander Baner had burned the land he was leaving.

This whole period (from the middle of spring 1639 to the end spring 1640) brought no crucial battle or any turningpoint in this long war just suffering of the bohemian people. This war wasn't over yet and that all wasn't its last visit in Bohemia. Many swedish soldiers marched through this country again and again during the following years.